

**Ганчо
Савов**

Ганчо Савов е преподавател по южнославянски литератури във Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“. Той има заслуги за популяризацията на македонската литература, което му докара затвор при комунистическия режим. По-късно за първи път у нас представи съвременната македонска литера-

тура (1992 г.), а през 1993 г. също така пръв публично защити и македонския книжовен език.

Автор е на раздела „Македонска литература“ в многотомното издание на БАН „Преводната рецепция на европейските литератури в България“ (2004 г.).

СТИГА ДЕЛБИ!

Когато ми се е случвало да бъда на Стружките вечери на поезията, съм изпитвал усещането, че се намирам в сърцето на поетичното слово на света, казано в най-буквалния смисъл. А пък и при първото си посещение се срещнах с онези поети от южнославянските страни, които въкупом бяха все върхове в своите литератури – Славко Михалич от Хърватия, Сретен Перович от Черна гора, Томаж Шаламун и Дане Зайц от Словения, Изет Сарайлич от Босна. Макар някои от тях да не се окичиха със „Златен венец“ на Струга, те всичките са безспорно най-значимите. Тогава за съжаление вече не бяха между живите Мак Диздар, Мирослав Кърлежа, Десанка Максимович и редица други, с които се знаех отпреди...

Все пак най-много се радвах, че мога да дружа с македонските лирици, които четях и превеждах с особен тих възторг. Още откакто съм се докосвал до тях, те винаги са ме възбуждали с красотата, емоционалната изразителност и звучност на поетичния македонски език, с гързостта и умението си да посеят на своята словесна почва съвременните, респективно модерните похвати. Близостта ми с личността и поезията на такива майстори като Матей Матевски, Гане Тодоровски, Влада Урошевич, Богомил Гюзел и още много други често ме връща към тях.

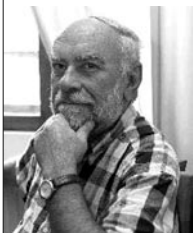
А ми направи впечатление и това, че повечето поети, възприели Стружките вечери като един уникален световен форум на поезията, отново и отново идват край брега на Охридското езеро. Това го възприемам като част от природния феномен, звучащ досущ като поетична легенда – че всяка година поколението на прочутата охридска змиорка се връща в езерото от далечното Саргасово море, за да порасне тук!

Но присъствието ми в Струга все ме е връщало и към други размисли – към неизживените и необясними конфронтации в българския и македонския духовен живот, подклаждани от недоброжелателни личности.

Става дума за това, че сближаването между българската и македонската култура в една обединяваща ни Европа е немислимо да става на фона на амбициите за взаимно махленско (т. е. просташко) придърпване на личности и творчества. В това отношение и от двете страни се пристъпва спекулативно по един и същ начин. Става дума за това, че искрено сближаване ще настъпи, когато за всичко „двудомно“ се говори и пише обективно и в двете страни.

На мен няма да ми омръзне да застъпвам тази теза, защото никой не може да ме разубеди, че именно тя дава ключ към истинската искрена задръжност, стремеж към която се декларира от всички. А сега положението е такова: и от двете страни не дават да се издума, че например поетите от Братя Миладинови, Григор Пърличев, Райко Жинзифов до Коле Неделковски, Венко Марковски и пр. принадлежат равноправно и на едните, и на другите. Всеки казва: „Те са само наши!“ От справочници до тежки научни съчинения всяка страна манипулира обществото с такава наукоподобна теза. При това пределно ясно е, че изобщо не е така. Сега, при наличието на две гържави с два народа тези и редица други дейци, които в един дълъг исторически период са били общи, би трябвало да се назовават с приемливи и за двете страни термини, например „българо-македонски“ и съответно „македонско-български“. (С изключение на светите братя Кирил и Методий, които безусловно са „византийско-славянски“.) А няма ли най-сетне в авторитетните ни университети да бъдат застъпени книжовните ни езици? Засега само писателите са се заели сърцато с това!!!

Изобщо обнадеждаващо и радващо е, че по благотворен и верен път вървят именно най-почтените и авторитетните творци на словото в България и Македония, които съм сигурен, че ще изиграят историческа роля за нашата взаимност!!!



Богомил Гюзел

Драги Георги,

Изпращам ти обещаните две стихотворения за непривичните македонско-български литературни отношения и връзки: първото – „Махмурлук“ е от моя престой в Айова Сити през 1972–3 година и е посветено на Костас Такцис, моят „първ гръцки приятел“ (с когото се сприятелих там и който почина при мистериозни обстоятелства в Атина през по-късните 80-и години), а второто „Първи април...“ е хумористичен (но истински рецидив) от първата среща на независимите македонски и български писатели (от моя и от страна на Марин Георгиев), която за съжаление се съкрати поради някои провокации от негова страна... Ако нищо друго, това поне е една (моя лична) изява на липсата на истински контакт, който за щастие, ето, постепенно, бавно, но все пак да се надяваме благополучно да бъде преодолян, благодарение и на твоите лични и книгоиздателски усилия. Много сърдечни поздравии и дано се видиш* в Струга в края на август,

искрено твой – Богомил Гюзел.

МАХМУРЛУК

Страшната отговорност, която
преживях вчерашния ден и това че
сега съществувам още
истински ме потиска...
Трябваше да гойда в Айова
Сити, за да се сприятеля с първия
грък (а изглежда ще трябва да ходя в Улан
Батор, за да срещна своя пръв
българин). Защо докоснах Анемонията по сочния
плод и защо ѝ простих? Защо се ядосвам на
чилиецата, който не беше чувал за Македония? Когато
съм падал, преди да се ударя врата си отзад в
ръба на бюрото, какво се е случвало
в света? (Главата можеше да ми се откъсне – късмет
съм имал.) Днес имам впечатление че
всичко, което съм правил снощи е било като
да съм пипнал пеперуда по крилата и тя

е престанала да лети. Жълтият пращец между
показалеца и средния пръст е доказателство за
злосторството. Ще уда в сауната, за да
изчистя петното от своята душа,
но какво да правя – целият вторник
ще бъде злосторник.

ПЪРВИ АПРИЛ, 1998

Върнаха ми филма от проявяване
без нито една проявена снимка –
той бил, въпреки, лошо поставен в апарата и се осветил.

Така ми го бяха поставили в София,
където го купих, за да отбележим след толкова години
първата среща между македонските и българските писатели.

Не е априлска шега, казва синът ми,
понеже на края на филма аз фотографирах черното ни коте
Мракчо, та затова нищо не е могло да излезе...

Снощи бях (както един от редакторите) на представянето
на Блясък,
нашето първо електронно списание (или вестник) на Интернет,
което не видях дори на компютъра (понеже нямам),

изглежда всичко е въпрос на навик – казах в поздравителното слово,
дали стихотворението си ще го видиш отпечатано върху шумяща
хартия

или на блесналия екран, важно е все пак да се пише
и на македонски.

Затова цял ден се чувствам сякаш съм петно
или точка върху една от фотографиите, заснети
от някой сателит, който кръжи около Земята,

която дори ако се прояви,
никой няма да може да види кой е
и къде е точно, и дали въобще съм бил.

* Б. Гюзел се оказа без покана за Струшкия фестивал, а аз, въпреки поканата, не можах да пътувам – б. м. Г. Грозев

из „МОЕТО КРАТКО ЖИВОТООПИСАНИЕ“

...За да проумея поражението, тепърва трябваше да го изпитам на гърба си. През 1971 година ми предложиха да стана „програмен/художествен директор“ на Стружките вечери на поезията (СВП) със седалище в Скопие, в Съюза на македонските писатели, който председател беше Гане Тодоровски, а аз бях втори секретар за връзки с чужбина. Бяха направени съответните промени в устава, а Съветът на СВП прие предложението ми за новата програма на фестивала с две съществени промени – наградата „Златен венец“ и за в бъдеще да се връчва на изтъкнат чужд поет, но с по-голяма световна известност и за цялостно творчество (а не само за едно стихотворение) и да се въведе нова вечер, посветена на някоя чужда национална поезия, например италианската (а не само на поезията на някоя от „братските републики“, както беше дотогава, които и без това вече бяха представяни предишните години). Първият кандидат за така концептуираната голяма награда стана Уинстън Хю Огън. Предстоеше ми да се свържа с него (едвам го открих в едно селце близо до Виена – Кирхцеттен, където прекарвал по-голямата част от годината) и да го убедя да дойде. И всичко това само с размяна на писма. На мен се падна и отговорната задача да направя подборка от творчеството му (с негова помощ, разбира се), да преведа и да представя със съответния текст стиховете му в едно гъвелично издание (малка, скромна книжка, отпечатана от „Факел“ на Дружеството на писателите на Македония – ДПМ) и да организирам неговата вечер в „Света София“ в Охрид.

Посрещнах го на белградското летище заедно с Васко Попа (с когото се бях сприятелил на конгреса на ПЕН в Порторож през май същата 1971 година) – единственият югославски поет, когото Огън познаваше (сподели също, че бил чел в превод на немски и няколко стихотворения на Никола Шоп). Вече навършил 60 години, но с невероятно остро око и бистър ум, Уинстън (както настояваше да му казвам още от първата ни среща) изглеждаше доста грохнал и състарен, и не само заради страшно набръчканото лице, но и заради подагратата, която го караше да се движи бавно в неизменните си удобни пантофи.

В този вид прочете и стиховете си в „Света София“. И мнозина го запомниха тъкмо с това. А най-странното беше, че започваше да пие водка веднага след яденето и пушеше по три кутии от своите силни австрийски цигари дневно. Имаше и някои специфични изисквания, които трябваше да изпълним: „Златния венец“ (прошерна ми, че ще се перчи с него сам пред огледало) да му се връчи в началото на фестивала (защото в края вече трябваше да си замине за Щатите), а четенето в „Света София“ да е на следващия ден, като изрично забраняваше да му святкат с камери и прожектори в очите. Беше категоричен: „Ще остана прав за снимките няколко минути след четенето.“ Но когато от негово име помолех репортерите за това, най-отраканият се провикна: „Абе, аз съм снимал и Маршала, докато говори, пък какво остава за този дъртак!“ И няколко пъти щракна със светкавицата от чиста проклетия...

А нашият Маршал (първоначално това понятие значело просто развождач на парадни коне) междувременно отново бе започнал да затяга гайките на системата, уж доста разхлабени от „реформите“, но много повече от исканията на сръбските и хърватските „либерали“ за по-широка демократизация на общественото самоуправление на републиканско ниво. В Хърватия протестът срещу предоставянето на материална помощ на по-слабо развитите републики и региони (заедно с исканията за обособяване на хърватския език от сръбския) прерастваше в едно истинско паралелно масово движение, на което станах свидетел по време на Загребските литературни разговори същата есен. Веднъж моят френски приятел писателят Серж Фошро (с него и с американския поет Луис Симпсън още в Струга се бяхме споразумели да направим антология на съвременната американска поезия) ме помоли да го придружа на срещата с Владо Готовац, който тогава беше председател на Матица Хърватска (инициатор на движението) и главен и отговорен редактор на либералния седмичник „Хърватски лист“, който се славетше с най-големия тираж след войната. Но когато Владо се появи в кръчмата, изведнъж го наобиколиха тълпи от негови последователи, така че той едва успя да се ръкува с нас преди да седне начело на една дълга маса и да гръпне една безкрайна реч, съпроводена с много ръкопляскания и овации. „Тази случка ми напомни за мюнхенските

кръчми и предвестниците на национал-социалистите", каза ми Серж и стана да си ходим. А на мен ми намирисваше на удар от режима, който не закъсня – тъкмо преди католическата Коледа, макар на пръв поглед да бе предизвикан от обявената генерална стачка на студентите и работниците. За една нощ танковете обкръжиха Загреб и анархо-либералната върхушка на Славка Дабчевич-Кучар и Мико Трипало беше свалена. След няколко месеца, с цел установяване на „симетрия“ и за да затвърди неприкосновената си власт, Тито смени и сръбските либерали Марко Никезич и Латинка Перович.

През същата 1972 година и в Македония полека, но неумолимо започна да се затяга обръчът около набедените или самоопределили се либерали и националисти (за един от тях бе обявен и Камуран Тахир, председателят на скопската организация на Съюза на комунистите на Македония (СКМ), който, макар и турчин, настояваше за реабилитацията на Методи Шаторов-Шарло). Става дума за кръга около Кръсте Цървенковски и Славко Милосавлевски, сиреч и за постоянното ръководство на ДПМ (избрано по тяхно време и вероятно с тяхната благословия), мандатът на което и без това изтичаше. Лакмус за ставащото беше и променената атмосфера в кафето на Йоле и Почу, където отново нахлуха слухтиачите „кълвачи“, притаили се доскоро като прегладнели плъхове, но сега вече явно величаещи завръщането на Лазар Колишевски като лек за „анархията“ и нарушените комунистически ред и дисциплина. На следващите избори в Дружеството на писателите, разбира се, победи по-гласовитата фракция на Симон Дракул, зад когото стояха Димитър Митрев и Славко Яневски. (Беше учреден и комунистически актив като върховно партийно управленско тяло на македонските писатели, който вместо да изпревари събитията и да се саморазпусне при преминаването към многопартийната система, бе закрит през 1991 с декрет на Петър Гошев в качеството му на председател на реформираната комунистическа партия.) Според действащата тогава ротационна система Дракул оглави и Съюза на писателите на Югославия и прокара идеята в Струга да се представя „съветска поезия“ (ако изобщо съществуваше такова нещо и ако можеше само за една вечер да бъде представена поезията на Съветския съюз). Мен ме оставиха за програмен директор на Стружките вечери, сигурно до

„следващия отстрел“, но и защото Дракул не знаеше друг чужд език освен руски. А и от практични съображения – да има поне малко приемственост при изготвянето на програмите. Докато течеше подготовката обаче, стана ясно, че фестивалът ще прилича на ненастроен оркестър. Вниманието на обществеността щеше да е насочено към многобройната съветска делегация, макар пристигането си да бяха потвърдили и изключителните американски поети Джеймс Райт и Уилям С. Марвин, а и за пръв път идваха Сара Кириш от Източна Германия (макар и със своята „сянка“ – заместник-председателята на тяхното сдружение) и Николаас Борн от Западна Германия, които щяха да се срещнат за първи път в Струга. Не пристигна обаче носителят на Златен венец Пабло Неруда, който тъкмо бе получил Нобелова награда за литература и стана посланик на Чили в Париж. Оправда се със заболяване, макар цяла делегация наши колеги и емисари да бе отишла да го увещава на крака.

И за да бъде иронията на моя относително бърз възход и още по-бързото ми и стремглаво падение наистина пълна, обратът дойде, когато бях на върха на поетичната си и обществена кариера. И то май по моя вина. При кацането на самолета с петдесетина участници във Вечерите на поезията на Охридското летище, Живко Чинго, който като член на Съвета ни посрещна на Охридското летище ден преди откриването на фестивала, ми честити току-що връчената ми награда „Братя Миладинови“ и прошенна, че вероятно ще бъде отличен и с наградата „Григор Пърличев“ за най-добър превод. Това беше обявено официално на следващия ден: втора награда получаваше преводът ми на Шекспировия „Макбет“, а първа – моята стихосбирка „Кладенец във времето“. Но каква бе моята вина? Комисиите се избираха от Съвета на СВП (в който няхах право на глас), а председател на журито за първата награда беше Димитър Митрев и само той гласувал против, но резултатът бил убедителен 4:1 за моята книга. Поради това той отказа да ми връчи публично наградата на „Мостовите“ (шушукаше се, че от яд получил инфаркт), затова ми я даде членът на журито Слободан Мицкович.

Големият „скандал“ обаче избухна още първата вечер, по време на четенето на „стихове между две лета“. Подборката на двамата критици включваше и по едно мое стихотворение,

за което научих непосредствено преди четенето – уж не успели да ми кажат поради многото ми ангажименти около организирането на изложбата на книги на поетите участници (на практика, стружките „организатори“ ме оставиха сам да реда книгите, защото идеята и без това била моя!). Та когато първият критик ме покани да прочета избраното от него стихотворение, качвайки се на сцената, аз му прошепнах да ми го подаде от папката, която стискаше. Той обаче надзърна в нея и ми каза, че го нямал и на мен не ми остана нищо друго освен да се извиня на публиката, че не мога да им прочета стихотворението, защото не го знам наизуст. Нейсе, четенето продължи и видях как някои от другите поети вадеха произведенията си на листчета от джобовите си, но пък двама-трима ги откриха в папките на селекторите. Към края и вторият критик ме покани да прочета избраното от него стихотворение, и то от наградната книга, но аз отново нямах текст, а и той не го откри в папката си. Затова се опитах да се пошегувам, че не мога да извадя книгата от джоба си, защото е прекалено голяма, но пък мога да отскоча до фойето и да я измъкна от втрпуна, ако още е там. Тогава обаче някой извика, че му писнало от подобни „извинения“, а тези от първите редове демонстративно станаха да си ходят. Едва тогава, през силната светлина на прожекторите видях, че там се бяха наредили много от официалните лица, а точно по средата бе самият Лазо Колишевски до председателя на Съвета Драги Тозия. Така завърши първата стружка вечер и моето нечетене. На излизане забелязах, че всички ме избягват и се правят, че не ме виждат, сякаш съм прокажен, а не просто разочарован от факта, че са ми подложили гинена кора. Спомням си само как един наш известен художник ми честити с думите: „Добре им го каза, заби ножа до гръжката!“ А добронамереният Тозия разпери ръце и без привичната си усмивка процеди нещо от сорта „защо ти трябваше тъкмо сега?“.

Едва успях да накарам шофьора на автобуса да спре пред една от трите частни крчми, за да приберем оттам голяма част от чуждите участници, на които стружките „организатори“ не бяха раздали дори преводи на стихотворенията от първата вечер. През 1972 поради недостиг на прилични хотели в Струга всички гости бяха настанени в хотел „Славия“ (а през 1971 в „Горица“) извън Охрид. Там ме чакаха само Чарлз

Симич и Васко Попа (който бе гост на Вечерите и категорично бе отказал да участва официално поради лични съображения) с шише уиски, за да ми честитят наградите. Бяха чули, че не съм прочел стиховете си и заявиха: „Я ни ги кажи тук и сега, пред отбрана публика!“ И така, във фойето на хотела, на бара (аз отворих подареното шише уиски) импровизирахме едно много лично поетично четене (отнякъде се появиха и преводи на английски и френски), в което освен мен участваха много от гостите (дори Васко не устоя на увещанията и прочете едно свое стихотворение „още в ръкопис“)...

На следващия ден още на закуска някой ми каза, че се носела мъгла как умишлено съм отказал да чета стиховете си заради присъствието на Лазо Колишевски – като че той ме бе поканил да чета лично и персонално за него! Драги Тозия беше свикал спешно заседание на Съвета на СВП, където публично ме порицаха за обидата, нанесена на „стружката публика“, а на въпроса ми защо в папките на критиците липсваха само моите стихове, получих неопределен отговор, че уж всеки автор трябвало да осигури копия от произведенията си. Моя бе и вината за нераздадените преводи на чуждестранните гости. Трябвало да им кажа да ги вземат от фойето, където беше изложбата! На бърза ръка спретнах и пресконференция, на която разни журналисти, известни и неизвестни, ми поставяха всевъзможни провокативни въпроси. Например, защо не съм се откажал от наградата „Братя Миладинови“, след като я получавам за втори път (сякаш имаше такова правило и Петре М. Андреевски не я бе получил два пъти). Или – защо съм подал молба до Съвета за деветмесечна отпуска поради покана за участие в Международната програма за писателско майсторство в Айова Сити, САЩ? И значи ли това, че ще си подам оставката като програмен директор на СВП? Трябваше да отговоря на известния журналист (защото още дори не бях получил потвърждение от американска страна за престоя там), че пътуването до Щатите включва и работа по преводите с проф. Милн Холтън, съставител на антологията на съвременната македонска поезия, както и че това е първата македонска антология на английски език. За разлика от доста редуцираното предишно представяне на нашата поезия в рамките на югославската антология на Лаврин или на по-скорошната на проф. Бернард Джонсън (New Writing

in Yugoslavia) в известната поредица на английското книгоиздателство „Пингвин“ (в която с един разказ бе представен Живко Чинго и аз с две стихотворения). Що се отнася до остватката, която още никои не ми бе поискал, бях готов да я подам и преди изтичането на четиригодишния ми мандат...

Фестивалът не мина и без един още по-голям инцидент: за малко да се стигне и до жертви! В края на четенето на „Мостове“, веднага щом Бобо Мицкович ми връчи наградите, от дясната страна на Дрим, на трибуните на моста изведнъж се втурна кон с впрегната каруца и само самооблаганието на някой от присъстващите (който бързо хвърли палтото си върху главата на коня, за да го укроти, а конят вонеше на джибри) смекчи сблъсъка със седящите на първите редове. Лекко ранен бе само един руски поет. Конят сигурно се е уплашил от илюминациите, с които закрихме фестивала, но никои не знаеше как се стигна до инцидента, и то тъкмо на моста, който и без това беше затворен през целия ден заради реденето на столовете. („Нюйорк таймс“ после писа, че инцидентът, при който „пострадали няколко руски поети“, бил предизвикан от взривяване на „Главата на Шекспир“, от която излизал бенгалски огън...)

След пристигането на потвърждението за престоя ми в САЩ заедно с визата, на настояването ми Съветът да отговори на моята молба, Драги Тозия на своя отговорност (но сигурно и с авторитета си на бивш министър на вътрешните работи) подписа решението за временна отпускат и каза, че ще е по-добре да ме няма за известно време, но да бъда готов да се върна преждевременно, ако ме повикат. През няколкото дни, докато се стягах за дългия път (тръгнах малко по-рано, за да отскоча до Англия – Лекси беше при майка си в Нюкасл, а и трябваше да отстъпя бараката си на актьора Метю Йовановски и жена му от България), се заслушах на най-разнообразни слухове и коментари, някои добронамерени. („Абе, не трябваше да позволяваш да ти връчат две награди накуп! Още повече като си директор на Стружките вечери, та било само програмен!“) Имаше и по-злонамерени: басирали се, че този път нямало да се върна (гемек, край!) и там ще се съюзя с нашата „антикомунистическа“ емиграция. За малцината приятели бях подложен несправедливо на тормоз и изгнание (бил съм се издигнал прекалено бързо за нашата изостанала и за-

вистлива среда); за другите попаднах в черния списък (особено след съобщението на Съюза на участниците в антифашистката съпротива – СУБНОР, че трябва да се внимава кому в това общество се поверяват управленски позиции и се дават награди). В същия тон беше и прословутото „Писмо“ на Тито, изпратено до всички партийни организации, след което и в Македония започна всеобща „чистка“ на „инакомислещите“ на чело с Кръсте Цървенковски и Славко Милосавлевски, независимо дали се разкайваха или не.

И оттогава наистина не съм получил нито една награда в „социалистическа“ република Македония, нито в независимата. Макар през 1999 отново да станал изпълнителен директор на СВП със седище в Скопие и сам да се изключих от наградния списък.



**Марин
Георгиев**

Марин Георгиев е български поет, публицист и издател. Представител на т. нар. търновска вълна в литературата. Завършил е българска филология във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Автор на 15 книги – поезия, проза и литературна критика, сред които стихосбирката „Село“, „Записки на слугата“, „Крах на митологиите“, скандалната книга за Никола Вапцаров „Третият разстрел“.

Директор на в. „Литературен форум“. Управител на издателство „Литературен форум“. Съставител и редактор на антологията „Сам във всемира“, която съдържа творби на 14 унгарски поети.

ЛЕТО 1999-о – ПРЕДИ И ПОДИР

*Но я предупреждаю вас,
что я живу последний раз...*
Анна Ахматова

Колкото и да е странно, го Македония стигнах през Унгария: 1981, юни, пресен-пресен член на СБП, бях командирован за панаира на книгата в Будапеща. Още в България се бях опознал с неколцина унгарски поети и сега, поканили ме, им гостувах; от история и политика винаги съм се интересува; а политиката в Унгария ти се навираше в очите на всяка крачка: пътувайки из страната, често засрещяхме механизирани колони съветски войници; явно унгарците бяха под надзор; постоянно им се напомняше кой е истинският господар; а в частни разговори разбрах голямата болка на приятелите поети: унгарците в Трансилвания. Гледай го ти Джугашвили: освен обща граница със СССР, от територията и населението на всяка соцдържава бе оставил по една част в другата – повод за вечни прения.

Моментално ми присветна: тяхната Трансилвания е нашата Македония. Или обратно. След много години, когато ходих в Трансилвания два пъти, разбрах че, не е баш така.

В Плевен имаше лаф: през Кайлъка за гарата; та и аз: през Унгария за Македония; първом в Македония бях пак благодарение на унгарец – директорът на Унгарския културен институт в София Дьордь Арато. Струва ми се, че бе през есента на 1996; Арато трябваше да закара изложба в Скопие и ме запита искам ли да го съпровожда. Как не? Винаги съм мечтал да видя Македония! Но можем ли да вземем и моя приятел банскалия Костадин Икономов? – на свой ред го запитах аз. Можело.

Жадно гълтах пътя: толкова бях чел за тая „пуста“ Македония, за тази възжелена българска мечта, гала и взела скъпи жертви! Дали от мрачевините на есента, но общото ми впечатление е сивота; единствено пътищата им бяха по-добри, главно магистралата за Скопие; за Скопие мога да кажа същото, което и американският поет Кенет Роуз, преподавател и в Софийския, и в Скопския университет: „макар и столица, личи си, че е провинция“. Вечерта гостувахме на посланика ни Ангел Димитров; бе поканил, и тогава се запознах, с Младен Србиновски, Александър Лепавцов, Миле Неделковски, Димитър Димитров и Симион Симев. Слушах, наблюдавах, исках да разбера какви са тия люде: първите живи „македонци“, които чух и видях отблизо.

На другия ден, рано-рано след закуската, като пресичах някаква градинка, ми се стори, че някой върви зад мен. Може и да е параноя...

Единственото светло петно е пак от този друг ден: покани ни на обяд директорът на Балканска банка Кирил Пендев, комуто Икономов бе кум; по-хубава пържена пъстърва от тогава не съм ял в Македония. Според Икономов ресторанта бил „Урания“.

Не знам защо е така, но за мен в Македония има нещо изконно, което, стъпиш ли в нея, разбираш, че си го изгубил; а като се прибереш, искаш пак да потърсиш; и така я виждаш още веднъж; а после искаш пак; и пак. Преведено, латинското название на Трансилвания значело земя на вълшебствата; по някакъв необясним начин ако не вълшебна, поне омагьосана или омагьосваща ми стана Македония; даже много от тамошните думи ги има в моето село, което е къде-къде далеч на север,

на 35 километра от Дунава: *леб, соба, саата, сака, кашии /каз-ваши/, убав, джаде, одма*; и ние като тук е-каме */едеме, нема, немаме, млеко/* – тия ми идват наум засега. Трябва да има в рода ми някой протомаконец или македонците да са наследници на протобългарин.

Че ние сме едно съда не само по лексиката, но и по друго: капациите на канализацията им са или по-високо, или по-ниско от нивото на асфалта; много пъти съм им го казвал на срещите, които имах след години; те се смеят...

Но има и друг общ белег: плоското теме. Знаете ли, питам ги, защо на македонците темето им е плоско? Може да е учудващо, но не знаят. Ами защото като се роди макеонец, пляска го отзад по главата с думите: – „Айде, върви да управляваш България!“

На мен темето ми е плоско...

Това е част от физическото ми пътуване до Македония и то не дава представа за онова, което е било в мислите и чувствата ми. То даже е и по-дълго. Трябва да заявя, че ненавиждам ония свои сънародници, които, като видят гражданин на Македония, първата им работа е да го питат *ти българин ли си?* Дори и да си според историческите факти и документи, това е право на самосъзнание и на самоопределение. Не одобрявам инвазията тип Божидар Димитров или Слави Трифонов в тази светая светих, но смятам, че фактите трябва да се зачитат, а истината винаги съм обичал и обичам. Момчетици от Македония съм виждал в Младежкия лагер в Приморско, лятото на 1971; ниски, тръпнести, като че ли нарочно шумни, виеха хоро на плажа и се перчеха, че за разлика от нас могат да идат в която си поискат държава; мен това тогава не ме вълнуваше и затова приех пъченето им за преднамереност, прикриваща някакъв комплекс; номад станах по-късно, но винаги съм се съобразявал с възможното...

Струва ми се, че първом получих писмо до редакцията гали мога да приема петима македонски писатели; бе подписано от Ефтим Клетников; позамислих се и реших, че мога; тогава бях мъж в силата си, без пари, но изобретателен; все нещо ще сколасам за клетниците поети; чрез генерал Пешлеевски, тогавашен началник на ГУСВ – имаше и такъв генерал, с когото

години се „надигравахме“, но като „дойдохме на власт“ нямаше къде да ходи; това, което бе направил за хвала пред правителството на Жан Виденов – безплатно почистване на паметника на Съветската армия от графитите на „безцеремонната младеж“, вече бе придобило обратен знак; започнах със: „Здравейте, г-н Генерал, „Литературен форум“ не е паметник на Съветската армия, но също има нужда от грижи“; „какво искате“, бе отговорът; така че лесно уредих безплатен хотел и безплатна вечеря; сетих се, че директорът на *Полиграфснаб* Петър Котларски, (Бог да го прости, отдавна е покойник), е от Разлог и го докоснах по тънката македонска струна – той гаде първия обяд; наред с македонските „другари“ поканих и скъпия ми приятел и поет Николай Кънчев; вечерта предстоеше четене; уредих безплатна зала в НДК чрез мераклията да влезе в „Българска сбирка“ Петър Първанов, заместник на Друмев...

И досега не мога да си обясня защо избраха „Литературен форум“ – един от трите литературни вестника за онова време; най-лесно щяха да постигнат целите си, които разбрах по-късно, чрез авангардния „Литературен вестник“ (те го бяха вече и „превзели“ като терен за публична изява), „официозът“, изданието на СБП – в. „Български писател“ бе твърде консервативен.

Може би ме избраха, защото бях либерален консерватор...

И ей ги един есенен ден на 1997 „цъфнаха“: предводител им е Клетников, висок два метра мъж, а извътре нежен като дете; брадацият мъчаливец с продълговата глава и стоически вид, със застинал поглед и пушеч цигара от цигара Бозомил Гюзел; един прозаик, младо пъргаво момче с малкото име на македонския завоевател, да не среща фамилията – прескачам я – и още двамина мъчаливци, Петре Андреевски, сух, беловлас, с вид на постник и като че ли на предела на избухването, но все още стиска зъби и се владее; последният струва ми се, че бе Сърбо Ивановски, защото съм записал още едно име – Ферит Мухич, но на негово място бе дошъл Александър... Но още седнали-неседнали в редакцията, изтърсили се неочаквано като от небето, питам ме преведени ли са им стиховете; по моя въпрос нищо не бях направил; без да имам представа колко се е променил езикът, мислех, че като вземат да четат – всеки ще ги разбере; поне в разговорния език

беше така; не допусках колко се е отдалечил разговорния от писмения; няма проблем, успокоявах ги; но те час по час ме питаха, ставаха все по-настойтелни, сякаш превеждането е въпрос на живот и смърт; вече виждах във всичко това и една целенасоченост; но печелех време – с обяда, настаняването им в хотела, да отгъхнат и навечер пак да дойдат в редакцията; пък ние сме затънали до гуша в работа, неколцина сме, правим следващия брой, не ни е само до тях; това бе първо масирано гостуване на писатели от Македония; обадих се в Радио София, дойде репортерката от „Хоризонт“ Донка Стамболийска, интервюира ни час и половина преди четенето.

А те – и преди, и след интервюто, по пътя за залата: – преводите, та преводите...

По поведението на Клетников се убедих, че имат мисия; стана така, че мисията им бе неуспешна. Аз обявих пред голямата, и от това изглеждаща по-празна зала, че те ще четат стиховете си първо *на езика, на който са написани*; тази формула ми хрумна, за да избягна *македонски език*; те заявиха, че Румен Леонидов подготвя антология на македонската поезия заедно с Невена Стефанова; сред преводачите били той, тя и Екатерина Йосифова (доколкото си спомням, бях поканил Йосифова на четенето и тя май прочете свои преводи)...

Може да са ме помислили за човек на властта и службите; тяхна си работа; по-скоро в себе си не бях наясно как да постъпя и гледах да печеля време и да не вземам решение; от това, което бях проучил покрай случая Вапцаров, издирвайки факти за старателно укриваната дотогава дейност на македонския литературен кръжок, на който той е бил деен член, за мен *македонският език* бе коминтерновски продукт.

Дори патриот не смея да се нарека: просто гържах на факта.

Подозрителността, мнителността, че даже и ненавистта у македонците към нас, българите, по това време бе силна. С тях се сблъсках по-късно; те пък са продукт на култивиран фанатизъм. Спомням си едно изказване на г-р Колчаков по повод съперничеството в лагера на десните: завършил съм медицина, учил съм биология и знам че не е така страшна междувидовата, а вътрешновидовата борба!

За да се утвърди новото национално самосъзнание, това явно трябва да стане за сметка на най-сродното! Сещам се за една мисъл на Достоевски от „Братя Карамазови“: Кой не желае смъртта на баща си!

Смъртта на бащата – еманципацията на сина!

Не знам истина ли е, но знам, че го знам от Кънчев: Клетников разказал пред него, че като бил новобранец, много го гонели старите пушки – както с всеки новобранец във всяка казарма по нашите ширини; тамошните *стари пушки* били албанци по народност; дошло му до гуша! Едър-едър, но го мачкали всячески. И един ден избухнал: с невиждащи от гняв и сила очи, размахал ръце, втурнал се срещу им: – Аз съм българин!

Албанците мигновено се разбягали като хлебарки след запалване на лампата.

А Кънчев бе ценител на автентичното, не на измислицата!

Не съм свидетел кога и как Кънчев е предразположил Клетников на това откровение, но пред мен предводителят на писателската хвърковата чета бе друг: изрази многократно недоволството си от „непревеждането“ им на вечерята след четенето; от виното, от преживяното напрежение, в ситуация, която не бях предвидил – не допусках, че ще са толкова костеливи-докачливи, или и от двете, но в края на вечерята си изпуснах нервите: напсувах ги по биволарски.

Изпрезнял на сутринта, когато отидох да ги взема за среща с вицепрезидента Тодор Каваджиев, те се опъват; заминавали си; били обидени; извиненията ми „размекнаха“ Гюзел и младия белетрист Александър; само те склониха да дойдат, все пак вицепрезидентът на Република България ги чака.

И по обяд с другите си заминаха безславно.

Безславно останах да си ближа раните.

Колчем се видехме, Кънчев все ме глумеше за псувнята.

Ех, този Кънчев! Какъв внезапен остроумец бе! Питам го веднъж:

– Какво би станало, ако Македония се присъединеше към България?

– Ще ни зачислят по още един Ангасаров!

Но имала глава да пати; хем се бе напатила...

Сигурно само Македония може да предизвика българин да тръгне срещу себе си; историята го доказва многократно. Мислех, че съм приключил вече със своето „македонстване“. Но не би.

Края на май, или в началото на юни 1998 г., в редакцията влезе един нисък, слаб, тънкококост и одухотворен човек: синът на Димитър Талев Братислав. Дотогава не го познавах. Седнахме на дългата редакционна маса. Разговорът бе кратък: есента се навършвали 100 години от рождението на големия писател; много би се радвал, ако „Литературен форум“ я отбележи; не знае дали ще се сети СБП, но и да се сети, предпочита нас...

Никога допреди това не бях се занимавал с честване на годишнини, а и Талев бях чел в юношеството; 80-те години препрочетох и обикнах „Железният светилник“. Но сега трябваше да изчета Талев наново, а и да открия непознати факти от биографията му... Така се роди броят, посветен на стогодишнината; помня, че на двора в къщата, в която е музеят на Яворов, снимахме неизвестен дотогава маслен портрет на писателя, донесен ни от Братислав; аз го гържа, Васил Колев снима; публикувахме го на 1 стр., цветен. Но само това не стигаше... Заех се с подготовка и организация на специална вечер в Народния театър „Иван Вазов“; търсех да е по-различно, да не прилича на застинало, помпозно тоталитарно тържество. Се-тих се за гвамина, с които се запознах в дома на нашия посланик в Скопие: Александър Лепавцов и Младен Србиновски; защо пък да не ги поканя, те ще бъдат голямата изненада, още повече че родовете на Талев и Лепавцов са от Прилеп, били са близки както синовете, така и родителите им. С режисьора Михаил Събеv и актьорите Йорданка Кузманова, Марин Янев и Андрей Баташов подготвихме композиция от художествени текстове и документи от биографията на Талев; с няколко изречения вечерта откри министърът на образованието Веселин Методиев, историк; слово произнесе Светлозар Игов (слово, не доклад), а после гумата взеха гостите от Македония... Това ставаше за първи път след 1944 г., а и те имаха гързостта да бъдат искрени...

Никога, до тази вечер – 23.09.1998 г., не бях предполагал, че Димитър Талев е толкова ключов писател за нас, българите: залата на Народния театър бе препълнена, а вестникът, за

първи път, се изхарчи до последния екземпляр!

Като завършек на този сюжет цитирам редакционната бележка от бр. 30, 6. – 12. X.1998: „Благодарим на всички, които ни поздравиха за броя, посветен на 100-годишнината от рождението на Димитър Талев. На многобройните запитвания отговаряме, че в момента не разполагаме с екземпляри от него. Редакцията подготвя сборник с текстовете от вестника и от предстоящата научна конференция“.

Освен че това събитие „роди“ сборника, който се споменава в бележката, онасловихме го „Книга за Талев“ (много пакети от нея давах на ръка по молба на Лепавцов, а той ги даряваше из Македония), то постави и началото на сътрудничеството между вестника и Фондация „Бъдеще за България“ и нейната председателка Елена Костова; съорганизатор на вечерта, тя стана и партньор в учредяването на Международната награда „Димитър Талев“, която бе връчена през 1999 г., на Миле Неделковски за романа му „Подковица на смъртта и надеждата“; членове на журито бяха писателите Ивайло Петров и Георги Мишев, стойността на наградата бе 3000 щатски долара, а като бонус „Литературен форум“ издаде романа; наградата бе връчена под копие на Магарския конник в Националния археологически музей, слово произнесе Петер Юхас; представих го с думите: каквото и да кажем ние, българите, за Македония, в Македония все са недоволни; затова поканихме един унгарец... Гостите от Македония бяха цял автобус; помня треперещите ръце на един от тях, когато в късните часове на същата вечер бе си купил отнякъде новият брой на „24 часа“ със съобщението за наградата.

(Десет години по-късно, за 110 годишнината на Талев, успях да издам само юбилеен брой на „Литературен форум“ и нещо абсолютно непознато: Димитър Талев, „Неиздавани страници“ – статиите му във в. „Зора“ 1940 – 1944 г.

Дотолкова ми стигнаха силите).

Вечерта на Талев ме сприятели с Александър Лепавцов: високочел, вече посивял-побелял, но с дързък ум и с по младежки произващи сини очи; със самочувствие на гражданин на света, европейец и едновременно с това лют македонски харамия, син

на големия художник Методи Лепавцов–Лемето. Лепавцов гледаше истината и живота право в очите, предприемчив, опроцаващ, смел на думи и дела ... Бе, защото вече го няма.

Помня го как от автогарата дойде направо в редакцията, леко накуцващ, бедно облечен (бивш министър и вицепремиер в първото правителство на Македония след отделянето ѝ от Югославия), а ходатайства за макар минимален хонорар на Сърбиновски, защото бил много бедно момче... Лепавцов бе следвал в София и много пъти, спомняше ли си за тези години, или случайно чул песен от тях, стоманеностудените му сини очи се пълнеха със сълзи... Когато ВМРО–ДПМНЕ дойде на власт с министър-председател Любчо Георгиевски, Лепавцов бе назначен за директор на фонда на водите, с ранг на министър. Като такъв ме покани през юли 1999 г. в Скопие да присъствам на пресконференцията за Стружките вечери на поезията в манастира „Св. Панталеймон“ и да отседна в Охрид; можело да взема от редакцията, когото си искам, той поемал масрафа. Бяхме трима: Чавдар Ценов, Владимир Попов и аз – техният шофьор, с едва половингодишен стаж. Защо пък да не съчетаем тази възможност с работа: ще опитахме да направим специално издание на вестника за поетичния фестивал; ще сформираме обща редколегия с писателите от Македония.

Но на която и врата да почукахме из Скопие – все на камък удряхме; усукваха, усукваха и накрая се отказваха... Сякаш за компенсация, върнахме се с една придобивка само: интервюто с изпълнителния директор на Стружките вечери Богомил Гюзел.

Може би вече ми беше простил псувнята отпреди две години или бе постъпил по европейски: знаех че е живял дълги години в Лондон.

С Владо и Чавдар бродим из сокаците на Струга; албанското население отдавна е мнозинство – и из тях, и из пазара, и из кафенетата, макар тук и навсякъде из Македония *турското* кафе да е *македонско*. Ако вървиш по главната на изток – вляво, а на запад – вдясно, е къщата музей на братя Миладинови; я да влезем и да видим има ли го техният сборник „Български народни песни“.

Имаше го, но не бе отворен на титулната страница, а нейде по средата; на лявата и дясната страница се четеше по една песен.

В Охрид отседнахме в мотел *Коцаре*. Всяка сутрин собственикът бай Любен Коцарев сядаше на закуска с нас; знаех от Лепавцов, че е бивш деец на ВМРО, за което след 1944 е лежал из югославските затвори; на тази тема не се осмелявах да му ровя в душата; по-важно е, че ни зачиташе; сервитюрът, като му знаеше адета, всяка сутрин носеше гарафичка изстудена ракия; хайде да пием по една, да се задвижи моторът; и сочеше сърцето си; та той разказа, че през 1943 г. министър-председателят Богдан Филов посещава Охрид, събира местните първенци да чуе как вървят работите; и става един охридчанин: Всичко е хубаво, но ако може на представителите на централната власт тук да им защитите поне единия от джобовете...

2008 пак бях в същия хотел с Георги Мишев и Спас Ташев. Посрещна ни синът; бай Любен бе вече в отвъдното, макар все още да го виждах и чувах. Пак бе така ведро и зелено, както тогава...

Крайпътният рекламен надпис на мотела бе прибавил една буква: *Коцаре-В*.

Отказът на писателите от Македония да направим съвместен вестник за Стружките вечери, вместо да ме обезкуражи, ме амбицира. В живота онзи, който работи, винаги е в цайтнот. За да компенсираш, отнемаш от почивката. В горещите дни на август – ваканцията на вестника, оставил семейството си за ден-два в Копривница, прекъснах почивката си и отскочих до София; първо трябваше да намеря пари. И колкото да е учудващо, най-вече за самия мен – намерих; срещнах се с тогавашния зам.-министър на Външните работи Марин Райков, от квотата на ВМРО; той се обади на Христо Михайловски, който също бе на почивка; бях свидетел на разговора им, защото стана пред мен (намери го на плажа); Христо, когото не познавах, зам.-министър на търговията и член на борда на „Булгартабак“ обеща и изпълни обещаното: след седмица ни бяха преведени 2000 долара; сформирах набързо екип и за ден-два направихме вестника; даже излезе и цветен: все пак събитието е международно, трябва да има и фасон.

Стружките вечери на поезията се проведоха от 26 до 30

август 1999. От петнадесетте български поети, включени в антологията, пътувахме седмина: Николай Кънчев, Кирил Кадийски, Йордан Ефтимов, Златомир Златанов, Бойко Ламбовски, Румен Леонидов и аз.

Самоназначен, или бог знае от кого назначен, негласният пък и подчертаваш „поста си“ ръководител на групата бе Румен Леонидов; той тогава вече бе взел страха на по-стария си колега – големият български поет Николай Кънчев: бе го набил в кафенето на Сдружението; Все още не шестваше по всичките ни телевизионни канали, за да иска разстрел по китайски образец на корумпираните управляващи (започна да ги „разстрелва“ 2000 г.), нито да се издига като лидер на третата националистическа партия „Гранит“ и да громи турци, цигани и евреи, (македонците бе пощади); странен националист – хем ксенофоб, хем ратник на коминтерновското предначертание за македонскиот език; пък и току-така ли се прави партия, особено у Бугария!

Още през 1990 г. заявих на вече публично саморазжалвалия се от партията и всички държавни постове, но не и от показния си патриотизъм, поет Георги Джагаров: всички националистически партии са креация на БКП и ДС.

Макар да искам, времето оттогава насам не ме опровергава.

Споменах Джагаров, та се сетих за една сцена в ресторанта на писателите през 80-те години; седим на първата маса до входа – Минко Бенчев, Иван Цанев, Кънчев. Комай сме сред първите клиенти; обикновено няхаме търпение да го отворят: от кафенето, след водката, по стълбите, та право долу; но така е в „скачените съдове“, както ги определи, поради свързаността им, Минко Бенчев. Подир малко ей го задава се Михаил Неделчев, мъкне няколко папки от издателство „Български писател“, където е редактор на хонорар; струпва папките на масата и се включва в кроткия ни, „напоителен“ разговор. Така, както си седим и тихом си пием вино червено и сладко хоратим, Мишо изведнъж повиши тон, заразмаха ръце, извиси фалцет и все по-пискливо взе да вика; не, не вика, направо истеризира; като жена, която на всяка цена иска да я забележат; засочи папка след папка, една по една ги задвигаше и замести; заудря поотделно връз всяка: – Ей, гледайте: революционните борби на Македония, фолклора на Ма-

кедония, писатели от Македония, ето тук всичко съм събрал, а го не издават и не издават... Докога?

Не можех да намеря обяснение за внезапната Мишова истерия; бе седнал на кьоше, встрани от ъгъла на масата, с очи към входа на ресторанта; проследих погледа му и всичко ми стана ясно: прага прекриваше официалният патриот на България, зам.-председателят на Държавния съвет, специалистът монополист по Македония, сякаш други територии населени с българи, нямаше, Георги Джагаров. Национализмът на гърба на Македония не само бе разрешен, но и неофициално се поощряваше; управляващите, задъхващи се пред фалита си, хвърляха прах в очите на хората с нещо, което бяха отписали сами, а сега се правеха, че си го искат.

Вторачен в себе си, високият, и на ръст и не-ръст, Джагаров не чу (или се направи, че не чу) сервилното изстъпление; все пак някога, като председател на писателите, бе употребил „бунтаря“.

Отмина. С гордо вдигната глава.

Мишо примлясна, замига, взе си чашата, чука се с висинца ни ред по редом и сякаш нищо не е било, продължи: – Та да си гоидем на думата... Докъде бяхме стигнали... А-а-а, казах на Зарев (Пантелей), можеш ли да ми направиш минет на пръстчето?

И си вдигна тънкото, слабо пръстче: малешката, вместо показалеца...

Но и най-бдителният пропуска най-важното: скритият „взриг“ на пакетирани вестници, които набутах в багажника – 1000 екземпляра; неговия ги водачът, а македонците ги пропуснаха през границата.

Помня, че спряхме да отгъхнем в крайпътна ханче; съдържателят, млад човек, като ни разбра откъде сме и по каква работа отиваме, най-шумен бе Кадийски, ни запита велегласно: Като сте от София, я кажете кой е най-хубавият град на България?

Един вика Търново, друг Русе, трети Мелник, четвърти Варна, а той, изчакал ни достатъчно да избираме, захлуни капака:

– Е, как да не знаете – Охрид!

Най-ликуваше Кадийски.

И досега не знам какви са били съображенията на този „македонец“ за избора му; може да са и търговски, но бяхме поласкани...

Плахо попитах мъчаливия ни и мрачен ръководител можем ли да спрем за десетина минути в Скопие, да прескоча до Балканска банка, имам да вземам 1000 марки във връзка с издаването на книга на поета Мариан Гьошев; като знам, че и Леонидов е издател, няма как да не ме разбере, на един огън се печем... Ще спрем, обеща...

Ей го възжеленното ми Скопие, стигнахме...

Но... не спряхме; продължихме за Струга, трябвало да бързаме, щели сме да закъснеем...

Сега прелиствам вестника за Стружките вечери на поезията: независимо от отказа за сътрудничество сме постъпили „равноправно“: всички поети от Македония са публикувани на родния им език; всички български поети – първо в превода им в антологията на българската поезия, съставена от Светлозар Изгов и издадена в Македония, а после на български; носителите на Златен венец Ив Бонфоа – на македонски, български и френски; отделно българските поети са представени с по едно стихотворение в превод на английски, а Николай Кънчев – и на френски. И понеже историята трябва да се уважава, на 1 страница е публикувано факсимиле от първата публикация на стихотворението на Константин Миладинов „Тъга за юг“, а на последната – първият отзив с корицата на книгата „Български народни песни“ във вестник „Дунавски лебед“, бр. 20 от 7 февруари 1861 г. Пред фактите, дето се вика, и боговете мълчат. За да не ни обвинят в тенденциозност – нямаше никакъв коментар от страна на редакцията.

Тази публикация се дължи на Йордан Ефтимов, комуто и сега благодарям!

(Трябваше да минат още много години, докато Македония узрее и направи свое фототипно издание на „Български народни песни“ на братя Миладинови.)

В Струга пристигнахме по видело.

Може би затова, че 90-те години, сякаш изкупление за всичките страдания на отиващия си век, пълни с надежди за нов и по-добър свят бяха и моето време, в което можах да творя

на живо, с дела, а не с думи, но тогава гледах с други очи: и тамошните поети, като тукашните, по инерция на социализма, създали им самочувствие за изключителност, с мрачно възвишени лица шареха из коридорите на хотела или из улиците на градчето.

Винаги съм искал да се отърва от игото на поезията, от ада на своята чувствителност; да съм човек на действието, а не на съзерцанието. Цяло десетилетие вярвах, че съм го постигнал; придобих правни и финансови познания, почти на 53 години взех шофьорска книжка, отказах цигарите, спортувах... На какво могат да ме научат поетите?!

И отидох на пазара; бях взел със себе си и сина си, 15-годишен, току-що завършил първи курс в столичен механоелектро-техникум; исках да му покажа езерото, Охрид; виждам лъскавите чушки, напрацели от сочност, едрите, тежки домати, тъмнозелените краставици; купувахме от тях и заедно със сирене ги предпочитавме пред пицните месни обеда и вечери в ресторанта; сновяхме редовно с автобуса между Струга и Охрид, за дните на поезията бе открита специална линия между двата града; плувахме и скитосвахме по цял ден; виждам и Охридския пазар, бистрия, бърз и студен извор на Църни Дрим, галдисвахме около мястото на вливането му, водата бе леденостудена, а после, на излива му в Струга – топла; реката пресичаше езерото по дъното от единия до другия край с непокътнат устрем и все така бърза, разполовяваше градчето; виждам скачащите от облицованите с камък брегове циганчета, лъскави и черни като кюмюр, със стичащо блестящи капки по тях. Та в едно от тези редовни пътувания по маршрута Охрид – Струга чувам шофьорът да казва на местен пътник: – Ние нямаме леб да едеем, а они поезия ке ми прават! – ударението при думата поезия бе на гласната и.

Така се бях сраснал с червения си потник и ежедневното плуване, че за никакъв поет не се имах и не исках да се имам. Последния ден трябваше да посетим някакъв манастир на срещуположния на Охрид бряг, а аз – в езерото. По едно време между краката ми се изсули змиорка; изскочих настръхнал бързешката и се облякох; поех със сина към манастира; а обядът вече започнал; стана Лепавцов и ме кани на официалната маса; ама аз нямам подходящ вид, задърпах се; той се смръщи запо-

веднически, огледа се и ми посочи Кънчев; Кънчев бе със сако, черно на цвят; съблече го и ме навлече; закопчах го; потникът не се виждаше.

И Лепавцов ме сложи на официалната маса; министрите на културата Димитър Димитров и Емма Москова, лауреатът ИВ Бонфоа, организационният комитет и аз – полуоблечен-полугол. Седнах. Наведох се над чинията с надеждата да не се види липсата на риза...

Седнах. Какво да правя? Приятелят ми е македонски харамия-кибритлия!

Александър Лепавцов ни е поканил на гости.

Седим сред двора му в Охрид, част от двора е негов, както и първият етаж от къщата; купил е бяло охридско грозде, ед-розърнесто, ароматно и сладко; седим на плетени столове пред плетена маса, хортуваме си; той ми бе довереният човек в Македония, аз – надявам се, един от доверените му в България; когато проучвах на кой писател от Македония би могло да се даде Международната награда за проза на името на Димитър Талев, Лепавцов ме насочи към Миле Неделковски; сега аз го насочвах към Николай Кънчев и го питах тежи ли му гумата следващият носител на златния венец да бъде Кънчев – не по-малко значим поет от ИВ Бонфоа. Лепавцов смяташе, че може да окаже влияние. Освен сина ми, у Лепавцов бях взел със себе си и Кънчев; поласкан в неудобството си, той млъкеше, навел беловласата си глава. В групата от седем български поети с Кънчев, отколешни приятели, бяхме почти навсякъде заедно; почти, защото той не умееше да плува; като бойна готовност, в чантата ми: плувки, кърпа и очила за плуване.

Както му е ред, за да се създаде впечатление за конкуренция, за голямата награда на Стружките вечери бяха номинирани, преведени и издадени в отделни книги неколцина поети. Сред номинираните издадени бе и Блага Димитрова. Отделно имаше и съпътстваща награда „Братя Миладоновици“; в автобуса, още на път за Струга, Леонидов ни показа пресния брой на в. „Стандарт“, според който Блага Димитрова вече я бе получила.

Не знам кой бе дал тази обективна информация, но на дру-

гия ден научихме от македонския печат, че наградата се дава само на поет, роден в Македония. Когато се върнахме от Стружките вечери, в „Литературен форум“ (бр. 27) отбелязахме тази „мъничка подробност“, но „наградената“ не си „защити честта“. Така че за българския читател си остава награден и до днес.

Уви, голямата награда на Стружките вечери не получиха ни тя, ни Кънчев.

Починаха и двамата; почина и Лепавцов.

Изглежда, че тя се полага на онзи български поет, който живее най-дълго!

(Е, приживе и Кънчев може би имаше своята компенсация: той бе единственият български поет, включен на заключителното четене.

Може би опознаването му с Гюзел от онази първа вечер-вечеря с първите птички на поетическия диалог през 1997 г. има мъничкия си принос.)

А ето ви и един откъс от 31 август, свидетелстващ как ни изпроводиха: „Част от днешния печат в Скопие обвини българските гости в политизиране на фестивала. [...] „Утрински вестник“ от своя страна в обширен анализ на представянето на българските поети в Струга ги обвини, че са разпространявали извънредно издание на „Литературен форум“, посветен на фестивала, че са били най-многобройната група в сравнение с другите, че по същото време там гостувал и министърът на културата г-жа Емма Москова, че поетите се държали провокативно по време на неформалните срещи, че оркестърът на заключителния обяд на гостите за участниците във фестивала изпял и изсвирил българския шлагер със символичното име „Чакам те да дойдеш“ [...] „Утрински вестник“ критикува организаторите и за това, че позволили българският език да се превърне в работен по време на проявите на Стружките вечери на поезията, заедно с македонския и английския“ – цитатите са по БТА, а целият текст е публикуван в „Литературен форум“ бр. 27, 21 – 27. IX. 1999.

Сигурно усещането ми от градинката през 1996 г., че някой ме следи, не е било параноя; цитираното прилича на таен полицейски донос.

Интересно какво ли биха писали, ако им се бяха изтърсили всичките 15 поети, включени в антологията. Няма как да не са прелистили извънредното издание на „Литературен форум“ и да не са прочели какво казва изпълнителният директор на фестивала поетът Богомил Гюзел: *Дойде ред и на българската поезия, за което, разбира се, и ние имаме малко чувство за вина и като институция, да не говорим и като личности. Досега тия контакти бяха доста спорадични, да не кажа случайни, ето защо се случваше да имаме несъответстваща представа за българската поезия, а най-видните български поети едва сега да имат възможността да дойдат за първи път...*“

Прочели са го, разбира се, под лупа са го прочели, но политиката не обича истината.

Като съм бил свидетел на някои екстремни прояви в Македония към нас, българите, съм се питал: така ли се чувстват хора, които знаят истината за себе си, но ги е страх да си я признаят? И колко автентична без истината може да бъде която и да е национална идентичност? Какво толкова срещу македонското национално съзнание имаше в този брой на вестника? Освен това го и подарявахме. Е, една малка хитрост приложих: обясних на сина ми, че той, а не аз, трябва да го дарява: все още тийнейджър, никой не може да го заподозре в национализъм. Малко преди да започне четенето във вечерта, посветена на българската поезия, „инсталирах“ Петър пред залата; отстрани, връз парапета на стълбището го заредих с няколко пакета; на дарено всеки посяга, дори да му не трябва, а още повече, ако е шарено; предишния ден Петър раздава вестника из улиците на Струга; гвеста броя оставихме за Охрид.

Не знам какво си спомнят другите поети за вечерта ни в Струга, но едва ли имаше и двайсестина слушатели, сред които нашият и македонският министър на културата и зам.-премиершата Доста Димовска.

Но... всеки гържеше в ръката си „Литературен форум“.

Инцидентите обаче станаха в Охрид. Петър подаваше вестника на всеки, влизащ в църквата „Света София“, в която бе насрочено четенето на лауреата. И изведнъж се разkreся млада, едра жена, с вид и прическа на македонска воеводка според тамошната митология; юнашкият ѝ вик придоби още по-голяма сила на фона на едрите ѝ гърди. Стига с тази пропаган-

да, как си позволявате? Да се махате! – истеризираше тя като обиграна провокаторка.

Синът ми се смути, но му дадох знак да запази спокойствие и да продължи да раздава... Влезе в църквата и комуто подаде от насядалите по пейките охридчани, всеки взе. По едно време всичко стихна – зададе се първо охраната, после самият президент Киро Глигоров; един от гардовете загърби сина ми, зад сина – колоната на църквата; пред нея го завари височайшото посещение; подлакътникът му, натежал от вестници.

После ми разправя: – Тамко, като мръдна наляво и телохранителят, как вижда с гръб не знам, но и той мърда наляво; като мръдна надясно – и той надясно; не ме пуска да изляза...

След месец Лепавцов ми изпрати страници от списание, в което надълаго и нашироко се осъждаше раздаването на вестника; на една от страниците синът ми е сниман в цял ръст, цветно.

А възмутената гражданка, разпитах още същата вечер коя е, била поетесата Лиляна Дирян – втората съпруга на изпълнителния директор на Стружките вечери.

Приятелю, къде си? С теб можех всичко да споделя, дори това, за което ми казваше: „освен на мен да не си посмям да го кажеш другиму“ (след кратко замисляне, добави: Такъв бе и баща ми!“); инженер, с докторат от западноевропейски университет, специалист по пътищата и водите, а в същността си интелектуалец от най-висока проба, с универсална култура и интерес към всичко в живота и света; спомням си: по времето на кризата с вътрешните албанци ти се обадох: сложил съм мустаците, препасал съм силяха с ножовете и пищовите, да идвам ли? А ти, смеец се гръмогласно: – Кютай си там. Сами ще се оправим...

Ти гледаше еднакво далеч в миналото – и може би – в бъдещето: „*Нашите корени с българския са едни и същи и аз преди няколко дена в Прилеп поставих паметна плоча на моите прадеди от десет поколения назад, които, и самият Талев го казва, са бранили каузата на Екзархията, литературно са писали на чист български език. Имам покана от 1886 г., за женитбата на моя дядо, баща ми я е пазил в Библията, аз трябва да ви изпратя едно фотокопие, за да видите на какъв език е писано. Е,*

след 1945 г., това, което е направено е направено. Направена е първата държава, а държавата кондензира езика. За мен са смеини разни преводачи и такива глупости между двата езика. Македонският и българският са с един корен, всичко се разбира, но македонският е много сърбизиран. Би трябвало да се върнат няколко букви и постепенно ще си дойде оня език, на който е говорил моя дядо и по такъв начин няма да има нужда от никакви преводачи“ – из интервю с Ал. Лепавцов, в-к „Литературен форум“, бр. 26, 6 – 12.VII. 1999 г.

Вече две години имам един скъп гроб и в Македония – твоя. И ако уга някой ден в Скопие, първо на гроба ти ще уга.

Цитираният текст е от броя, посветен на Рагуша – селото, в което бе разположен базовият лагер на екипа на Военномедицинската академия, помагач на бежанците албанци от Косово. Министър-председателят Иван Костов не се подчини на двете велики сили: не прие, въпреки трикратния натиск на САЩ 50 000 (петдесетте хиляди) албански бежанци, нито пък даде въздушен коридор на Русия, за да акостира преди войските на НАТО в Прищина (и досега Прищина щеше да е вторият Берлин); не внесе бежанци, а изнесе медицинско обслужване... Можех ли да пропусна такова събитие; набързо спретнах екип от трима журналисти, изпросих командировки от „Отворено общество“ и в юнските горещини заминахме за Рагуша. Селото бе защитено от стръмните склонове на Шар, високо-високо се виждаше граничната застава от 1913 г., в ниското течеше зеленикавокафеният Вардар.

Но това е отделен сюжет и на него няма да се спирам; само ще допълня, че то бе второто ни пътуване из Македония за по-малко от месец.

А гали приживе Лепавцов не бе само един мечтател? И той, и Димитров. Според Лепавцов правописната реформа е предстояща; Димитров виждаше бъдещето на Македония в конфедерация с България. Трезвият му коректив бе жена му; следваше го като сянката му в Стружките дни и вечери; пазеше го от увлечения. Понеже съм бил с него и когато е без нея, знам възделенията му. Според Миле Неделковски този момент е изпуснат безвъзвратно още през 1990 г. Десет години по-късно, на вечерята в мотел Коцареv, един от охрид-

чаните чак към края на вечерта се осмели да изплюе камъчето: след посещението на президента ни сред тях се говорело, че стратегията на България била да кооптира само онези части от Македония, в които няма албанци; искаме сите заедно, каза ми с нажален поглед той; предайте го, където трябва...

Горкият, бе толкова искрен, че искрен бях и аз; „успокоих“ го: – Уви! България няма никаква стратегия; този въпрос е отдавна решен от Русия; и тогава, и сега, каквото тя каже, това става. А тя не пререшава...

Разбирах го: албанците вече бяха и в подстъпите на Охрид!

И сега пред очите ми е видението при приближаване на Охрид. Далеч преди да го видим, слизайки от планината, в гръното на последните височини, зад заоблените им гърбове, едно озарение изпълваше цялото небе; озарение от невидимо слънце, от невидим силен източник на светлина; чак когато поехме из равното, видяхме, че то е от езерото; като някакво мощно огледало, побрало цялата възможна светлина, то я отразяваше и пращаше обратно към ефира: уголемена, разрастваща, непоносимо искряща! Охрид е място за съзерцание; място за медитация; за равностметка на личния живот, на народния, на историята; място за надмозване на времето.

Литературен форум, бр. 26, 6 – 12. 07. 1999: „Не е случайно място на земята Охрид! – подобна първосигнална мисъл ми дойде, когато след години видях Залибург: почти същото място, само че по-бедно – няма езеро. Посочил го е божият пръст. И езерото – този чист огледален двойник на божията душа. Край него, дори ненадвесен, не можеш да не съзерцаваш, да не поискаш да се измъкнеш поне за миг из тялото си към божияте селения, които те гледат като бистрото бездънно дъно. Тук е тихо, спокойно, хората не бързат – зад гърба им е Галичица – планина, която пресякохме, за да мернем Преспанското езеро и Ресен. Хората са учтиви и премерени. Големи са тукашните трагедии, да не развреджаме рани. Нека само си общуваме. То стига. Доскоро и това не можеше.

– От кай си? – питат ни.

– От София.

– А, много убав град!

А поискаш ли нещо в ресторант, сладкарница, магазин, отговорът е: – Одма!

Одма иди! – чувам дядо ми. И аз тичам.

Веднага (одма) стигам.“

Това бях написал тогава, а послешните ми посещения го затвърдиха. В откраднатите от планините поленца, пресичал съм Галичица на път за Ресен и Преспа, в скалите, зелените, стръмнините, в щедро бликащите води има не само магия, но и нещо изконно, което в тукашна България сме затрили; не само духът на миналото, самото минало е съхранено в Македония; както парнатите на огън чушлета, покрити със счукан чесън, залети с олио и оцет, поръсени с копър (помня ги от селското си детство); те са задължителният бонус на заведението към всяко ястие тук; както лозовата, от която няма мените. Македонската пропаганда десетилетия представяше България и българите като поробители, но стига и веднъж да посетиш Македония, за да си поробен от нея...

Кое то освободителите смятат за благодеяние, за добро, за освободените може да е гнет, зло; за едните – освобождение, за другите – окупация; още повече че човекът не всякога е изряден. Да вземем само нашите чети, върховисти и вътрешни; местното население, останало в империята, е трябвало не само да ги издържа, но и да плаща кръвен данък: защо са нахранили и напоили едните, а не другите; ами после гръцките андарты, сръбските чети – едните ти викат, че си българин, другите – сърбин, третите – грък. Е, има ли по-спасително убежище, в което да се отървеш от всинца вкупом, освен македонец. Непоследователната българска политика, която в известна степен може да бъде и оправдана, зависи доколко ти разрешават, но и доколко си изобретателен да изтръгнеш между Сцила и Харибда на Великите сили каквото искаш; освен това във външната ни политиката винаги е липсвала умереност, не умеем да отчитаме реалностите, да постигаме целите си не изведнъж, а стъпка по стъпка.

Но всичко това е приключило, и то по неочакван начин: като пътуващ за Охрид, стълбовете от цялата гясна страна на пътя са окичени с албанското знаме.

Понеже не можеше да се справи с действителността, най-вече с икономиката и да ги нормализира, комунизмът разчиташе на пропагандата и идеологията; представяше „живота тежък, скучен“ като „песен“, все определения на Вапцаров; мяташе се от една крайност в друга: от интернационализъм – в примитивен национализъм. Рецидивите на това мислене са живи и днес – като се почне от агресивния патриотизъм ала Георги Джагаров, та се стигне до споменатите Слави и Б. Димитров. А и тогава, и сега никой не се сеща за най-простото: създай условия за просперитет на нацията и държавата, на отделната личност, та „името българско да гърми и да свети по цяла Европа“, по думите на Левски, и всичко ще си дойде на мястото.

Една случайна среща със Спас Ташев на ъгъла на „Гурко“ и „Батенберг“ стана причина през 2008 г. да посетя Македония три пъти: през май в Българския културен център представихме Георги Мишев и романа му „Патриархат“, през септември – Петер Юхас, авторът на „скандалната“ за времето си, пък и днес, статия „Историческа истина и политическа реалност“, публикувана в „Литературен фронт“ бр. 50, 14 декември 1978 г., в която каза за Македония това, което всеки българин знаеше, но не смееше да изрече, и през октомври – с директора на УКИ Дьорд Арато представихме в Охрид антологията на унгарската поезия. Отношението към България и българите бе госта различно. На излизане от хотела с Мишев и жена му Верка се заплетохме из скопските сокаци и запитахме случайно изникналия пред нас униформен как да излезем на главната; той разговаряше с някого, но подир малко някой ме пипа по рамото – същият, догонил ни, учтиво-усмихнат ни обяснява къде да минем; дори се извинява, че не могъл веднага да ни упъти; съдържателят на хотела кръжи около нас, бърза пръв да каже „Добро утро“, пита какво ще закусим и пием и накрая се похвали, че вече има български паспорт; в спретнатото магазинче, исках да си купя лозовица, младата жена, като разбра, че съм българин, скочи на крака и ни захвали, че вече сме членове на ЕС (ох, да знаеше какви сме европейци!); и така бе в почти всички магазини на Скопие, а в Охрид, на вечерята с Арато и Спас, оркестърът специално дойде при нас да ни поздрави с песента за Седмнайсети Шуменски полк.

Е, има още остатъци от миналите наслоения – надписът със спрей на стената срещу входа на БКЦ – Смърт на бугарите!, сградата насреща е дарение от България след прочутото Скопско земетресение, но на нея единствено не пише кой я е дарил; директорът на библиотеката „Григор Пърличев“ в Охрид, където се състоя премиерата, нервно шареше по терасата, очаквайки ни; по това го и познах; да има, да няма десетина души – толкова бяха присъстващите.

Но една случка се е врязала в паметта ми от Охрид. В ресторанта на мотела „Коцаре–В“ Спас бе поканил на вечерята и петима местни от стари български родове; сред тях и Тодорка от Велгоштите; комай никои през живота ми не е пял толкова български народни песни, колкото тя. А на другия ден ни покани на баница и бистростудена режеща гроздова в мъничката си вдовишка къща; наляво и надясно се хвалеше – и гордееше – с гостите си от София, българи били, а когато ѝ се обади синът ѝ Кирил, завършил СУ и сега на работа в Скопската телевизия, внезапно ми подаде джиесема си да се чуя с него, сякаш сме отколешни другари...

Най ми се впаменти разказът ѝ за посрещането на българските войски във Велгоштите в началото на Втората световна: „...хвърляхме цветя, хвърляхме цветя пред тях и по едно време цветята свършиха; тогава някой се сети и започнахме да късаме цветовете на черешите...

Тази година черешите не родиха...”

А наоколо ни бе букналата зеленина от последните дни на май; обрани, с олекнали клони, с пустота помежду им, черешите прошумоляха все така загадъчно, тайнствено...

Гледах ги безмълвен. Като видение от първото ми докосване до Македония, из листата надничаше Лепавцов, същият, като от първата ни среща: високолоб, с кестеняви коси, току-що привършил разказа си за активността на Гърция в инвестициите и на Сърбия в медиите, той изненадващо хвърля поглед върху ми, вторачва се укорително, вдига ръка, сякаш ме чумосва, и недоволен, процежда през зъби: – Вие нищо не правите!

21.06. – 26.07. 2010
София, Ярема

Матей Матевски



Световноизвестен македонски поет, литературен и театрален критик, есеист, преводач. Лауреат е на всички най-престижни награди в Р. Македония и на много авторитетни международни награди. Матей Матевски е превеждан и публикуван на всички континенти. Трийсетина негови поетични книги са публикувани на повече от двадесет езика в света.

ВЪЗХВАЛА НА ПОЕЗИЯТА И ПРИЯТЕЛСТВОТО

Уважаемият колега Георги Гроздев беше така любезен да ме покани в престижното и ценено списание „Литературни Балкани“, да споделя накратко някои от моите спомени и моето виждане за сътрудничеството и приятелството между македонските и българските писатели. Поводът е особено значим за мен, защото той е инспириран от все по-развитите литературни и издателски връзки между нашите литератури и от активното участие, с двустранна радост, на поетите от България на нашия Международен фестивал „Стружки вечери на поезията“ и на други срещи от литературен характер. Мен особено ме радва, че на тазгодишния наш форум се придава особен акцент на отличаването с голямото международно признание за поетичен опус – „Златен венец на Стружките вечери на поезията“ – на големия български поет Любомир Левчев. С него, първия български поет-носител на Венеца, се обогатява числото на лауреатите, които със своето творчество утвърждават и продължават да утвърждават стойностите на поезията на своята страна и на света. Тези редове са още един мой поздрав и възхвала за моя драг приятел Любомир Левчев и за неговата вдъхновена ръка, която записа в българската и в съвременната поезия стихове с истинска и трайна стойност.

Пиша тези редове с чувство на радост и носталгия, спомняйки си за началото на Стружките вечери на поезията, сред чиито основатели имах щастието да бъда и самият аз. Вечерите, като форум на македонските поети, инициран през 1961 г. в чест на стогодишнината на делото на стружките братя Димитрия и Константин Миладинови, беше открит същото лято на моста на Дрим, пред хилядна публика, от първия председател на фестивала – големият македонски поет Ацо Шопов. Така с вдъхновените стихове от „Тъга за юг“ на нашия пръв поет на модерното време Константин Миладинов започна многогодишният живот на Фестивала, който до година ще закръгли своето половин столетие.

Първата година беше празник на македонската поезия, която в своя буен естетически подем започваше да надхвърля границите на нашия език, през 1962 и 1963 г. Фестивалът събра в голяма дружба и поетите от другите литератури на тогавашната Югославска федерация, а вече през 1964 г. той прерасна в международен форум на поетите. Тъкмо тази година стана преобръщаща и решаваща за бъдещето на нашия Стружки форум. Именно същата година, като член на делегацията на югославските писатели, аз участвах на Първия конгрес на балканските писатели в София, в красивата и приятна обстановка на Варна, конгрес, организиран от нашите български колеги, където говорих за развитието на македонската литература и за Стружките вечери на поезията. Понеже имах честта през 1963 и 1964 г. да ръководя Съвета на Фестивала, разсъждавайки с колегите за неговото бъдещо развитие и в съгласие с тях, от трибуната на конгреса, посветен на балканското литературно и културно сътрудничество, аз отправих покана на нашите колеги – поетите от балканските страни – да дойдат в Струга и да участват в нашия поетичен форум. Приета с голямо одобрение и въодушевление, тази покана и този миг на общо съгласие на конгреса за мен днес представлява и един вид презнаменование на благородната мисия и активност на „Балкани“.

Конгресът се състоя през май, последван от неколкодневна незабравима и приятелска екскурзия с всички участници до Пловдив, Варна и Търново, а през август ние посрещнахме в Струга скъпите поети от България Ламар, Петър Караанзов и Евтим Евтимов, които обогатиха форума, заедно с по-

етите, пристигнали от Албания, Гърция, Турция и Румъния. Инспирирани от тази първа голяма дружба на балканските поети, обогатени с нови идеи и съдържания, от този миг Стружките вечери заплуваха по всички океани и към всички континенти, утвърждавайки се като форум, на който участвам и за който мечтаят стотици поети от целия свят. Така Вечерите изграждаха своя космополитен образ, където идваха и други български поети, като Атанас Далчев, Георги Джагаров и други, за да се прекъсне тяхното участие за неразбираемо дълъг период, започвайки от края на шейсетте години, поради абсурдни и тъжни политически и културни причини, които за наше общо щастие са вече зад нас. Така, през деветдесетте години (1999 г.), в духа на основната идея, характерна за поезията и за традицията на програмата на Стружките вечери, с участието на неколцина поети – Николай Кънчев, Румен Леонидов, Кирил Кадийски и други – на Фестивала беше представена вечер на българската поезия в подбор на Светозар Игов. Следващите години разширяваха и засилваха връзките на творческо приятелство и това другаруване все повече обогатяваше своите съдържания. Аз имам и лични причини да се радвам на това, защото основаното тогава литературно списание „Орфей“ на Любомир Левчев започна да публикува преведени стихове на македонски поети, а неговата едноименна издателска къща издаде книга с разкази на Славко Яневски и подбор от моята поезия – „Черната кула“, подбор, който подготви и преведе големият български поет Петър Караанзов, който в течението на тези двайсетина години задължи македонската поезия с многобройни преводи, направени с любов и върховна компетентност. Тези две книги бяха и първите преведени книги на македонски писатели, представени пред българските читатели. След това последва и по-голям брой книги с поезия и проза от македонски и български автори, които сближават нашите две литератури на културната карта на двете страни.

Този период е значим и поради сътрудничеството между нашите два ПЕН центрове – Македонския и Българския. Имахме истинското удоволствие, аз като председател и Катница Кюлякова като секретар на нашата асоциация, да поканим и посрещнем българските колеги на Първата международна конференция на Македонския ПЕН, която се

проведе в Охрид през есента на 1991 г., по времето на трагичното начало на военните действия във вече разградената Югославска федерация. На този форум, който издигна своя глас против безумието на войната и утвърди повика за мир и сътрудничество на творците в духа на Международния ПЕН, ние разговаряхме с българските колеги за нашето сътрудничество. Ние бяхме възхитени и сме благодарни на прекрасната поетеса Невена Стефанова, която със своята сърдечност и всеотдайното си ангажиране като председател на Българския ПЕН даваше своя благороден принос в оживотворяването на сътрудничеството, което даде бърз резултат с публикуването на преведените за пръв път антологии на българската и на македонската поезия в Скопие и София. Невена Стефанова и нейните колеги Георги Константинов, Петър Караангов и всички, които до днес редовно идваха в Охрид на нашата Конференция и по повод на други форуми, обогатиха приятелските връзки на нашите литератури, както правят това и нашите писатели. С чувство на истинска радост преживявам преводаческото ангажиране на големите български писатели с нашата литература, както и на върховните македонски поети и прозаисти, преди всичко на неуморния, енергичен и компетентен Гане Тодоровски, до когото все повече се доближават Ефтим Клетников, Бранко Цветкоски, Гордана Михаилова Бошнакоска, Санге Стойчевски, Весна Ацевска, Братислав Ташковски и други, които всеотдайно влагат своя талант и умение в приближаването на българската литература до нашия читател.

Поздравявайки „Балкани“, пожелавам ви, драги приятели и колеги, много творчески успехи и продължаване на вашата благородна балканска и универсална мисия.

Скопие, май 2010

Петър Караангов



Петър Караангов е роден на 11. 11. 1931 г. в Сандански. Завършва полувисши Държавен библиотекарски институт (1952) и българска филология в Софийския университет (1957). Работи като библиотекар (1952 – 53), като коректор в издателство „Български писател“ (1958), като редактор на сп. „Пламък“ (1963 – 64), като главен редактор на издателство „Български писател“ (1964 – 68) и в Студията за игрални филми „Бояна“ (1968 – 71). Той е гл. секретар на СБП (1989 – 91).

ЗВЕЗДНИ ВЕЛИКДЕНЧЕТА

Вашите погледи са отправени към нас – и в тях има и изпитание, и въпросителни, а може би и надежда. В такива моменти човек се притеснява, особено когато е свикнал повече с настолната си лампа вкъщи, отколкото с ослепителните прожектори. Лично аз винаги, когато ми се е отделяло повече внимание, отколкото мисля, че съм заслужил, се притеснявам, чувствам се като виновен. От друга страна, тук присъстват много мои приятели, чиито погледи ме окуражават, и много автори, които познавам от преводите на техни книги или от двете представителни ПЕН антологии, в които имах честта да взема участие като преводач. Не съм за първи път тук и трябва да ми повярвате – чувствам се много уютно, като между свои близки хора, като между роднини. Благодарим ви, че ни поканихте тук в началото на есента, когато се правят равностойните и се прибират плодове на нашите човешки усилия. Благодарим с Димитър Христов за инициативата на група писатели от ДГПМ да бъдем записани като почетни членове на вашето творческо писателско гружество. Възприемаме с почитателност и уважение този акт, който ни трогва, но и който най-вече ни задоволява. Ние знаем, че изборът за почетен член на вашата писателска асоциация е израз

* Текстът се публикува за първи път и е предоставен специално за сп. „Литературни Балкани“. Бил е предназначен за срещата през есента на 2006 г. по повод на Антологиата „Македонската литература в новия век“ и „Творби“ от Кочо Рацин, двуезично издание.

на почит към делото на автора и благодарност за творческите и духовните връзки в областта на литературата, културата и науката. Тази почит е чест за нас.

Нека използваме повода за днешното събиране с участието на двама председатели на творческите ни съюзи и с толкова представители на македонската книжовност, за да си припомним някои неща и да споделим някои впечатления от развитието на отношенията между нашите две творчески организации и между нашите издателства.

Когато в края на миналото десетилетие едно софийско издателство ми предложи да направя избор и да преведа около четиридесет стихотворения от един от най-изтъкнатите поети от така наречената четвърта вълна – Бранко Цветкоски, приех предложението и направих своя избор и превод, но почувствах категорична необходимост да напиша две странички въвеждащ текст. В тези, да ги наречем уводни думи, писах (навярно съвсем точно), че отите ни да хвърлим мост към най-близката ни в лексикално и емоционално отношение литература – македонската, изглеждат случайни и плахи. Отбелязвах, че причините за това са много и различни, във всеки случай те само обясняват, но не оправдават отношението ни към една художествена култура, която повече от половин век се създава в най-близката и сродна нам държава. Кресчендото в издаването на антологии и отделни творби на съвременни автори у нас и в Република Македония бе адекватно на засилващите се контакти между двете държави на всички нива – правителствени, граждански, академични, културни, следвайки един логичен процес на отваряне и преодоляване на историческите и идеологическите предубеждения, наслоения и недоразумения. И все пак основното качество на нашите съвместни литературни прояви бе, че те не бяха въдъхновявани, нито стимулирани от институциите, а бяха потребност на живи, търсещи творчески съзнания, респектирани, а често и очаровани от художествените богатства на езиковата вселена в една епоха на глобално преодоляване на барьерите – от граничните до мозъчните. Защото писателите в света, повече от другите представители на художествената култура и наука, са осъзнавали голямата своя мисия да спасят, доколкото могат, националните езици, духовните традиции и нравствените наследства на своите народи.

С други думи искам да кажа, че всичко, което се случва последно време между нас, българските писатели, и вас – македонските ни колеги – автори, преводачи, културолози, етнологи, теоретици на литературата, е хубаво, ползотворно и обещаващо. В предговора към стиховете на Бранко Цветкоски в мой избор и превод, които излязоха в София през 1999 г., споменавах, че наша издателска практика ще трябва да попълни голямото бяло поле, което се очертаваше в нашите познания за македонската литература. Днес, по-малко от десет години оттогава, картината е значително променена. За всичко това решаваща заслуга имат творческите състави и на двата ПЕН-центъра – македонският и българският.

В Скопие през 1998 г. се появи антологията на българската поезия, издание на Македонския ПЕН, а малко по-късно, антология на македонската поезия, издадена от Българския ПЕН в София. През 2003 г. у нас бе издаден в мой превод романът на Венко Андоновски „Пътят на света“, получил наградата „Балканика“ за 2001 г. Можем да споменем още повестта на Миле Неделковски „Подгряване на вчерашния обед“, която повест стана основа на българо-македонска филмова продукция. Преводачката Здравка Итева преведе романите „Смъртта на дякона“ на Драги Михайловски и „Продавница за любопитни“ на Методи Йовановски, както и новелата на Живко Чинго „Нова Пасквеля“. Ще добавя превода на Димитър Христов на чудесната поема на Бранко Цветкоски „Името, родът, имотът“, издадена през 2002 г.; книгата със стихотворения на Катица Кюлавкова „Междинен свят“, пак в превод на Димитър Христов, антологията „Придавам форма на копнежа“ – женска поезия от времето на прехода в България, Македония и Сърбия, издадена през 2003 г. в София. Съставителки на антологията са поетесите Мирела Иванова от България, Мая Бояджиевска от Македония и Миряна Вукимирович от Сърбия. И най-новото издание в тази поредица – антологията „Македонската литература в новия век“, публикувана от Българския ПЕН-център през 2006 г; реципрочна на антологията „Българската литература в новия век“, издание на Македонския ПЕН-център през 2005 г. в Скопие. И двете антологии съдържат поезия, проза и есеистика.

През 2005 г. издателство „Български писател“ пусна от печат романа на Ташко Георгиевски „Черно семе“, а готов за

печат в мой превод от 7–8 години стои неотпечатан романът на Петре М. Андреевски „Последните селяни“. В поезията ще добавя книгата на Матея Матевски „Черна кула“ в мой превод, книгата на Весна Ацевска „Безредие в огледалото“ (2001 г.) и на Санде Стойчески „Прах и вино“ (2003 г.) също в мой избор и превод.

Днес ние сме радостни да представим пред вас книгата със стихотворения и проза на Кочо Рацин, един от основоположниците на македонската съвременна литература. С работата си над това издание аз изпълних един свой дълг към този толкова рано загинал талант. Книгата „Творби“ от Кочо Рацин е съвместно дело на нашето издателство „Български писател“ и издателство „Макавей“ от Скопие.

Това скучно изброяване претендира за изчерпателност, но пропуските в него, поради липса на информация, са почти сигурни.

За антологията „Македонската литература в новия век“ – най-новата проява на нашите усилия, в която участвахме с Димитър Христов и Георги Константинов. Радвам се, че имах възможност по предложение на нашето ръководство на ПЕН да взема участие в преводите на всичките прозаични и на по-голямата част от поетичните текстове в тази антология. Макар че имах чувството, че сравнително добре познавам тази поезия, върнах се отново към известни, а и към по-малко известни на мен имена от съвременната македонска литература. Така прибавих към по-беглите си впечатления нови възприятия за някои особености на македонското повествование или по-точно – на македонския къс разказ. Позволявам си да кажа, че и като поезия, и като проза това е една добра антология. За съжаление недостатъчно (даже бихме могли да кажем „символично“) е представена есеистиката. Бяха ни изпратени два авторски текста, които имат своите достоинства, но които трябваше за съжаление да съкратим значително, с което навярно ги и осакатихме, поради недостиг на време и място и поради късното им пристигане у нас. Тази беда ще поправят бъдещите антологии и техните съставители.

Изкушавам се да кажа няколко по-обща думи за съвременната македонска поезия, да споделя някои свои впечатления от нейните автори, между които имам много приятели. Намирам, че македонската поезия е много интересна. Няма да

споменавам имена. Позволих си у нас да препоръчам на онези, които се интересуват от съвременното македонско поетическо творчество, да прочетат големия съдържателен предговор на академик Георги Страделов към издадената у нас през 1998 г. антология „Съвременни македонски поети“, макар ситуацията вече да е отишла още по-напред. В тази студия на Страделов автентичните представители на съвременната македонска поезия са поставени, разгледани, подредени в четири поетически кръга, като първият е на родените между 20-те и 30-те години, а последният – четвърти – кръг завършва с родените между 50-а и 60-а година.

Дали всяко поколение, всеки поетически кръг е създавал свой различен, нов образ на Македония в творчеството си, е въпрос, на който могат да отговорят македонските литературни изследователи. Във всеки случай, на каквито и нови хребети да стъпват разните поетически кръгове от автори, те имат своите опорни точки във всички пластове на словесно-образното културно наследство, оставило живи следи в този регион на Европа – люлка на византийската и на южнославянската цивилизация. Тези наследства повече или по-малко осезаемо са интегрирани в модерното съзнание на съвременните поети, застанали пред вечните въпроси на изменчивия прекрасен и горчив живот. В тяхното творчество прозират следи от фолклорно-ритуалния свят на миналото, историческо ехо и трагичната визия за света, легендите, мрака, преданията и сказанията. Поетическите им пориви са дълбоко вкопани в родната земя, в старославянското лексикално богатство, старообредните съзвучия и иконографията. В по-новите поколения автори оезаемо се забелязва бягство от банализирани и износени поетически конфигурации, търсене на нови изразни средства. Те приемат сякаш света в новата епоха на разкрепостените съзнания не като сбор реалии, а като свят на човека, обрънат към тайните на вселената, на живота и смъртта, търсещ отговор на своите въпроси за смисъла на битието – в религиите и философиите, в познанието и самопознанието.

Няма да ви отегчавам повече. Само ще кажа още, че отсъствието на пунктуация, което е доминиращо в най-новата македонска поезия, не е смущаващо, поне за мене. То прави свободни езиковите взаимодействия, а емоционалните, смис-

ловите и изобразителните внушения прехвърлят своите отблясъци от един стих към друг, от една строфа към друга, улесняват сякаш валентната способност на лириката. Това помага понякога на авторите да преодолеят еднозначността на думите, да им дадат обем и многоизмерност.

С тези бегли думи споделям само своето лично усещане за поезията на македонските автори-поети, общуването с която не е безпрепятствено за традиционния читателски вкус у нас. Тази поезия не атакува нашите възприятия фронтално, не ни задава реторични въпроси, тя не ни обяснява света, нито ни поучава. Тази лирика може да ни затруднява, но тя не ни ограничава. Трудностите, които съпътстват възприемането на някои от стихотворенията, се изкупват от невидимото, но осезаемо присъствие на златния прашец, който се сипе от поетическия текст, стеле се върху разколебаните построения на нашите навици за поетическо възприемане, където неусетно за нас никнат нови звездни великденчета.

Есента на 2006 г.

Бойко Ламбовски



Бойко Ламбовски е роден през 1960 г. в София. Завършил е Френска гимназия в родния си град и Литературния институт „А. М. Горки“ в Москва (1987). Работил е в Съюза на българските писатели, в Централния студентски дом на културата, в Министерството на културата, в различни вестници и списания. В момента работи във в. „Сега“. Издал е книгите с поезия: „Вестоносец“ (1986), „Ален декаданс“ (1991), „Едварда“ (1992), „Критика на поезията“ (1995), „Господ е началник на караула“ (1999), „Тежка картеница преди сън“ (2004),

„Бране на думи (2004) – Избрани произведения, Пет цикъла с пояснения (2010), а така също и сборника със статии, есета и фейлетони „Глухак в подлез на света“. Лауреат е на повече от 20 награди за поезия и публицистика, между които „Гео Милев“, „Владимир Башиев“, „Истина“ – награда за публицистика, Лвов, Украйна, Годишна награда на Съюза на българските писатели, и др. Превежда поезия от руски и френски, превел е Йосиф Бродски, Робер Деснос, Николай Гумилев и други. Негови стихове са превеждани на повече от 15 езика.

СТРУГА Е ВЪЗТОРГ

Посещавал съм Струга по повод Стругките празници на поезията и пазя добър спомен от там. Най-обилен български „десант“ стана преди повече от десет години, когато България бе представена от голяма група поети – Николай Кънчев (лека му пръст), Кирил Кадийски, Румен Леонидов, моя милост и още неколцина, а страната ни беше „на фокус“, или както там му казват. Спомням си, че се запознах с големия френски поет Ив Бонфоа, той получи тогава Големата им награда.

Между официалните прояви се проявяваше неофициалното, както винаги се случва, и което всъщност харесва на чужаци като мен. (А пишещите са чужаци по принцип, макар по различен начин.)

Излязох сам да ходя по брега, направиха ми впечатление свенливи албанци, дошли на плаж. Няколко жени, добре омотани, стояха под сянката; в езерото влязоха само момчетата им, колкото да се изкъпят.

Седях на пейка и пиех бира, тогава ме намериха двамина – Васо Николоски и Цане Ризески, стиснали издадената там Българска антология под мишница. Те не бяха от известните, но може би затова преливаха от любопитство.

Бяха ме чели в тази книга и се напреварваха да ми правят анализи. Оказаха се симпатични македонски поети, а Васо – толкова възторжен, че не мога да забравя езическото му преклонение пред всички, нареждащи думи.

*Во Варна сакам да бидам,
а морето да е от вино –*
написа той по-късно, когато ми се угаде да го покана в България.

То всъщност колко му трябва на поета – една мечта, малко възторг и възможност да бъде чул. Струга осигурява това, затова я почитам.

Ефтим Клетников



Ефтим Клетников е изтъкнат македонски поет, есеист, литературен и художествен критик, преводач, съставител на антологии. Неговото име е едно от най-представителните за съвременната македонска литература. Бил е директор на световноизвестния поетичен фестивал „Стружки вечери на поезията“. Член е на Македонския ПЕН-център, на който е

бил секретар. Лауреат е на най-престижните литературни награди в своята родина – два пъти е носител на наградата „Братя Миладинови“ на Стружките вечери на поезията, три пъти е носител и на наградата „Григор Пърличев“ за най-добра поема, наградата на гр. Скопие „13 Ноември“ и други.

МАГИЯТА НА СТРУЖКИЯ ПОЕТИЧЕН ФЕСТИВАЛ

Какво да кажа в „Литературни Балкани“, на любезната покана на Георги Гроздев за Стружките вечери на поезията, които като директор ги ръководих четири години, започвайки от 2004 до 2007 г. Включително. Оглавих фестивала в един от най-критичните мигове, когато поради новата териториална подялба на общините, замислена от няколко големи западни сили, привидни наши приятели, трябваше и община Струга да бъде с мнозинство албанско население. Поради това там вреше и градските партийни власти се опитаха да използват поетичния фестивал за политически цели, на което управата на фестивала остро се възпротиви, та затова същият за първи път трябваше да се премести в Скопие. При това коронясването на венценосеца португалския поет Васко Граса Моура, разбира се, както обикновено в рамките на възстановената традиция, се извърши в църквата „Света София“ в неизбежния Охрид. Това решение се оказа правилно, понеже и аз самият винаги съм смятал, че на поетите и на поезията не им отива да бъдат политически манипулирани на никаква

цена. Поезията налага не само естетична, но и етична величина на битието.

Онова, което ми е най-драго, докато ръководех манифестацията, е фактът, че същата влезе през голяма врата в ЮНЕСКО и че всяка година в него, в Париж, ни беше отредено почетното първо място в отбелязването на Световния ден на Поезията – 21 март. След това носителите на „Златен венец“, който беше пре-много европоцентричен (а с новото ръководство – пре-много балканоцентричен), ги потърсихме извън европейския континент.

При нас, в Стружко, има народна поговорка, която гласи: „Като Струга няма друга.“ Световният поетичен фестивал в това мъничко градче на брега на Охридското езеро, в което се родиха братята Димитрия и Константин Миладинови, голямата светлина на македонското възраждане*, доказва това. След „Нобел“, стружкия „Златен венец“ се смята за второто най-престижно поетическо признание в света. Цяла една плеяда на великани на модерната световна поезия, започвайки от Неруда, през Монтали, Алберти, Юхас, Станеску, Бонфоа, Амхайд, Агонис, Айги, Бродски, Рицос, та до най-новия венец-носец Любомир Левчев, се увенчаха с това признание. Разбира се, има и някои пропуски. Аз лично съжалявам, че това признание не го получи големият мексикански поет Октавио Пас, за когото лично се застъпвах и дори веднъж и написах препоръка. Но...

Общо взето, и Струга, и стружкия поетичен фестивал не могат да бъдат магия, както и са, ако и самата Македония не е това. На тази магия, за да я отмахнат, както иска някой, днес се опитват да ѝ отнемат и името. Но както казва един мой чуждестранен приятел, поет, по-скоро някой нов вулкан от Исландия ще изсипе своята жешка лава върху подобни „добронамереници“, както Везувий върху Помпей, отколкото това да се случи. Не е случайно, че тази магия, кой знае по какви пътища, е стигнала и до Г. Г. Маркес в Колумбия, та и неговият култов роман на XX век „Сто години самота“ започва с нея, с чудното и чудесно име Македония и необикновения

вълшебник Мелкиадес, македонец по потекло.* Жалко, че никоой не се сети да покани славния колумбийски писател, докато беше в крeпко здраве и тонус, в Струга и Македония.

Много размисли провокира в мен Стружкия поетичен фестивал, размисли, които се формират главно чрез въпроси, а не чрез отговори, както междувпрочем е и с истинската поезия, а и с всяко друго изкуство. Като например: Дали Поезията (подобно на Красотата при Достоевски) ще спаси света, или дали въобще на някого днес, в мизерното време на капиталистическата печалба и безбожната технология, тя е нужна? Също, защо малките и бедните страни днес имат по-голямо сърце от големите и силните, защо е толкова голяма неправдата в света, и в такъв един свят кой стои по-близо до Бог – човекът или звярът? И т. н. Безброй въпроси, които същевременно означават и безброй безсъници.

Накрая, по някакъв начин Стружките вечери на поезията отварят в мен и темата за „отмиращото племе“, както бардът на съвременната македонска поезия Блаже Конески своевременно дефинира Македония и нейната историческа съдба, която съществува и сега в модерна Европа. И днес за кой ли път възкачват Македония на новата Голгота, с подлoто намерение да изтрият нейното изворно име и идентитет, които са записани още в етнографската карта на народите в Стария Завет (Мойсеева 1-10). Но въпреки всичко, доведени до ръба на бездната, в Македония все още владее духът на поезията и утопията за всеобщото човешко щастие.

Макар че нямат някогашния ритуален и бароков блясък, Стружките вечери на поезията все още се преживяват като потоп от духовна, трансцендентна светлина, която може би подготвя (както някога експресионистите) Новия Човек на новата епоха, оня, който ще се свърже с просветления ново-заветен хуманизъм, с който апостол Павел се обърна към Европа от Македония, в която отиде по Божия заповед. Но според намуска, който вече цели две десетилетия Европа извършва спрямо Македония, трудно може да се каже, че тя е разбрала нещо от думите на апостола.

* Разбирай Българско Възраждане през 19 век, което прераства в понятие и като „македонско“ в много по-късни политически условия със създаването на македонската държава - б.р.

* Оригиналният текст на Маркес е следният: „Снажен циганин с планинска брада и врабешки ръце, който се представи под името Мелкиадес, направи свирена публична демонстрация на онова, което той самият наричаше осмото чудо на мъдрите алхимици от Македония.“ От цитирания текст става ясно само, че Мелкиадес е циганин, но не става съвсем ясно от какво потекло е, нито пък става ясно в какъв точно контекст е споменато името Македония, тъй като не по-малко основателно би могло да се приеме и като име на географската област Македония, чиито граници надхвърля територията на днешната Република Македония. (Бележка на редакцията.)

Този потоп от духовна светлина на Стружките вечери на поезията идва невидимо и от нежната дълбока душа на Константин Миладинов, първата лясновица на модерната македонска поезия, както и от душата на неговия брат Димитрия, и от техния „Сборник“, златната книга на македонското възраждане*. Идва и от химновите поетични слова на Климент Охридски, както и от космополитните просветителски и утопични визии на Светите Кирил и Методий. А днес на света, особено на света на изхабената западна цивилизация, който носи знаците на библейските Содом и Гомор, му е нужен прочистващ потоп. Но вместо унищожителен, Стружките вечери на поезията донасят на този свят потоп от духовна, поетическа светлина.

И накрая на този кратък текст за „Литературни Балкани“, на тема „Стружките вечери на поезията“ да кажа само още това, че ми е особено драго, че техен венценосец за тази година е българският поет Любомир Левчев, а това същевременно означава и признание на цялата съвременна българска поезия, към която авторът на този текст има особен пietet. Това той го е доказал и с неговите многобройни преводи на български поети на македонски език. Лично и по този начин му честития наградата на Любомир и пожелавам вечност на българската поезия.

Румен Леонидов



Румен Леонидов е автор на стихосбирките: „Предупреждение“ [1977], „И огнят си спомни за искрата“ [1982], „Голям и малък“ [1990], „Не точните размери на живота“ [1995], „Сънят на продавача“ [1997], „Край на митологията“ [1997, 2009], „Класически парчета“ [2000].

В чужбина има издадени три сбирки: „Калък в блатото“ [1998], Р. Македония, „Край на митологията“ [2007], Полиа, „С върха на езика“, 2009, Словения. Носител е на „Сребърен плакет“ за книгата „Голям и малък“ 1995, Рим, Италия. Негови стихове са включени в различни сборници и антологии на българската поезия по света. Има и публикации в САЩ, Англия, Русия, Италия, Унгрия, Индия, Гърция, Сърбия, Ав-

стрия, Албания, Украйна, Молдова, Македония, Полиа, Словения. Участвал е в редица международни форуми на поезията, между които: Световен фестивал на поезията, 1985, Делхи, Индия; Световен фестивал на поезията, 1991, Багдад, Ирак; Дни на поезията, 1989, Тирана, Албания; Фестивал на поезията „Златна Варшава“, 2000, Полиа; Стружки вечери на поезията, 1999, 2002, Р. Македония; Международни поетични срещи „Сънят на душата“, 2008, Гевгелия, Р. Македония; Празници на поезията и виното 2008, Медана, Словения. През 2008 г. на Международните Мелнишки вечери на поезията печели едновременно две отличия – журито му присъжда първата и специалната награда.

*Тук е нужно уточнението, че Възрожденските, просветителски фигури на братята Димитър и Константин Миладинови са преди всичко неразделна част от Българската литература и Българската история, и в частност от Българското Възраждане в рамките на Османската империя. А за това, какво е било тяхното национално самосъзнание, ясно говорят много документи, като например известното писмо на Константин Миладинов до Георги С. Раковски, изпратено от Загреб по повод подготвения там за печат техен Сборник, недвусмислено озаглавен (в оригинал) „Български Народни Песни“... Ето и цитат от това писмо: „Но молям Вас, огласите, кои изпратих да ги раздадите со честниот Ваш лист, споминвеещем нещо за песните и особено за западните во Македония болгари. Во огласот ми Македония назвах Западна България (как и требит да се викат), защо во Беч (Виена) гърците се разпоряжват сос нас како со овци. Тие Македония сакает гърца земя и не может даже да разберат како можит да не ѝе гърца. А тамошните повике од два милиона болгаре що ке ги сториме? Неужели уще болгарите ке бидет овци, а неколку гърци да ни бидет овчари? Поминаха тие времина, а гърците ке си останат само со сладкиот им сон. Песните мислям да се раздадат многу мезю Българско и затова и цената определих неголема.“ (31. 01. 1861 г.) (Бележка на редакцията.)

СТРУГА – ПОСЛЕДНИЯТ ВАВИЛОН

За мен началото на Стружките празници на поезията започнаха една седмица по-рано, и то като работни софийски денонощия. Официалните организатори на тържествата поетите Бритислав Ташковски и Богомил Гюзел дойдоха за пет часа в родната ни столица, връчиха ми една купчина от токущо излязлата от печат антология на българската поезия, изпихме по две ракии и още същия ден отпрашиха за Струга...

Като не забравиха силно да ме замолат, да обадам на сите бугари кои ќе доаждат, да се јават пред хотел „София“ седем и половина сабале.

Оказа се, че за нашето гостување (за прв път, откакто съществува поетическият Вавилон в Струга!) не отговаря никој – нито двата писателски съюза, нито Министерството на културата, нито арменският поп... И кой знае защо, моя милост попадна в центрофугата на това историческо гостуване, което се очакваше с много напрежонки и предчувствия за скандали, провокации, вдигане на гири. Най-вече от страна на нашата делегация, която на практика се определи от вкуса и предпочитанията на съставителя Светлозар Игов.

Защо Игов? Ами защото не членува в нито един от двата писателски синода. Ръководствата, които с пълен консенсус са се съгласили: „Той е!“ Поради тази причина Игов е включил в антологията си и двамата от СБП, едно име, добре кльопано и от двете организации, трима никъде нечленуващи и девет членове от сдружението, но без неговия председател. В предговора обаче са упоменати всички що-годе читащи съвременници. Дори във финала на този предговор е включил и имена, които може би стават за резерви в младежкия национален поетически отбор, но Светльо ги именува насериозно, което е още едно негово предизвикателство! Сякаш самият Игов също предвкушаваше взривоопасното съжителство на толкова различни манталитети в един автобус и вместо да пътува с нас, забрави да си извади международен паспорт и остана извън борда. Но се сети и се отчете с извинителна телеграма до озадачените организатори.

Оказа се, че македонските ни домакини бяха наели специален автобус с 27 места за нашата делегация, която от 16 души в последна сметка се смали до седмина участници. Но не мислете, че пътувахме като пет пари в кесия, наопаки – куфарите, чантите, инвализната количка, дисагите, самуните, торбите и прочие неща заеха сума седалки и цялото пространство в този интернационален бус. Защо интернационален? Ами защото се оказа, че с нас ще пътуват българо-американските поети Мереди и Хартайс, придружени от Красен Химирски, младата манчестерска поетеса Белинда Бъртън, страдаща от астма и болни бъбреци, която нямала пари да

спи в софийски хотел и направо от летището кацна и преночува в личния ми дом (на отделно легло, разбира се), плюс нея и трима руски балалаечни поети, двамата японци, едн-коя си професорка, която обаче така и не се появи... С една дума – седем божи дни списъкът на пътуващите се допълваше и нарастваше застрашително, докато накрая след десетки разговори от домашния ми телефон със Струга и с българската агенция, подсигурира автобуса, след факсове и пощи електронни, нашият малък, но сплотен пред неизвестността екип се затъркаля към брега на Охридското езеро.

Към нас пак в последния миг се присъединиха специалните гости на празниците преводачът от сръбохърватски Ганчо Савов и литературният критик Светлозар Жеков (поканен като литератор и издател, а не като държавен чиновник с ранг на заместник-министър). Към групата ни се присъединиха неколцина журналисти, между които поетът Иван Матанов от в. „Стандарт“ и преводачката от английски Рада Шарланджиева, пратеник на сп. „Лук“. Останалите пасажери бяха Н. Кънчев, М. Георгиев, К. Кадийски, Зл. Златанов, Б. Ламбовски, постмодерният Йордан Ефтимов и моя милост, старшина на ротата по nevoля.

След точно 12 часа препускане през жегите, прекъсвано от десетки припкания по малка нужда (най-вече от страна на англосаксонската част на тайфата), след нееднократно обилно хапване и пивопоиене в македонски крайпътни ресторантчета, успяхме да довлечем крак до хотел „Дрим“, наречен на река Дрим, пропълзяваща през Струга града като леопардова змия. Пристигнахме мокри и потни, мръсни и жадни за душ и чисти грешки точно когато не трябваше – от всички страни на пътни прииждаха някакви куфари с бради и очила, някакви чанти и сакове, говореше се на няколко езика едновременно, всичко това придружено с невероятен кипнеж пред рецепцията и около нея. Близко 80 перковци, пера и перца от цял свят напихаха да си получат заветния ключ и да идат да отгърват по стайте. Оказа се, че дори за зам.-министъра на културата на Македония няма свободна одая, защото до сетния момент прииждаха участници и гости, а други – от предварителните списъци – или ги нямаше, или въобще не се знаеше дали ще ги има.

Милите Ташковски и Гюзел, опаковани и стегнати в сака и вратовръзки, ходеха като лунаници сред врякащото мно-

жество, оставили се на лавината от жадни за изява разноезични лирикомани, с надеждата, че тя ќе се оттече нанякъде, където иска и където може... След около час и нещо фойето се изпразни и всеки от нас се затътри към своя руум... Но понеже обучаият ходи бос и аз, след като разпределих всички по единичните им стаи, някои дори в апартаменти, с мъка разбрах, че за мен легло дори не остана... Междувременно всички наши и чужди участници запришждаха от етажите – изкълпани, сресани и гримирани според пола си и предпочитания свои, а аз още се въртях пред рецепцията и се чудех къде да настаня готиния Захар, шофьора на автобуса ни... Фестът явно започваше, тълпите поеха към Дома на културата, където мало и големо от Струга беше нагошло да зяпа и слуша това велико преселение на поетите...

Накрая се наложи да ме приюти добродушият и отзивчив Ганчо Сафов, който в продължение на три поредни нощи не успя да мигне от оглушителните ми апасионати и бурните ми разходки по всички ладове, от грандиозното ми хъркане... Не помогнаха нито резервните възглавници, за да сложа главата си на високо, нито светкавичните Ганчо-Сафови оттегляния, веднага след вечеря, за да заспи дълбоко, нито моите съзнателни закъснения и примъквания на пръсти в малките часове.

Както и да е – да се върнем към 26.8.1999 г. 20.30 часа местно време. В салона, където се открива фестивалът, пиле не може да прехвъркне, откън на огромен телеекран се вижда какво става вътре. Македонската телевизия показва в пряко предаване лунното затъмнение на поезията. Честта пръв да чете се пада на предварително определения за това Уилям Мереди – носител на наградата „Пулицър“, някога шеф на Конгресната библиотека, обаче дошел на празникот заедно с бугарската ни група. Мереди бе редовен участник на Международните писателски срещи, провеждащи се в София, беше се влюбил в България, дори взе българско жителство и си купи имот в Родопите. Но преди година-две бе посечен от мозъчен удар и не можеше да говори, нито да ходи. Придружаваше го любовникът му, също гей и нещо като поет Хартайс, той бутаеше инвалидната му количка, той го обслужваше.

Затова когато ги зърнах качени на официалния президиум, си помисих: „Я виж ти, този Хартайс колко е чевръст, кога

му дадох ключа от стаята, кога успя да преоблече приятеля си, кога го качи на сцената!“ Помислих си го, но се утеших, че след като нито едно българско име няма да се появи на откритието, то поне един български поданик, носител на родината награда за поезия „Вапцаров“ и на „Пулицър“, най-престижното американско литературно отличие за журналистика, поне той да открие гигантскиот фест, макар и да е нелеп гъртак с обичка на ушето...

По-късно се питах, какво ли щеше да стане с това полу-българско, полуамериканско участие в импозантното „свечено отворане на фестивалот“, ако в София бях пропуснал да придружа двамата влюбени американци, че тържеството за Струга не е в девет сутринта, както им бяха съобщили от македонска страна, а точно в осем нула нула столично време...

В Програмата на празниците пишеше, че осма поред трябва да чете Блага Димитрова, но нейното невявяване поради заболяване осуети възможността македонците да чуят и видят на цял екран някого от нашите. Първоначално не схванах защо Блага, с която бяхме много близки, внезапно се отказа да пътува, при това трябваше да я придружи мъжът ѝ литературният изследовател Йордан Василев. По-после ще стане ясно, защо реши да постъпи така.

След като 17-те най-велики чуждестранни поети гастролираха с едно-две неща, започна четенето на македонските песници. Публиката сякаш веднага загуби сеирджийския си интерес, още не ми бе ясно, че тя е съставена предимно от местни албанци, и тълпата се пооттегли извън душната зала. Едва тогава успяхме да надникнем в тази светая светих, където на следващата вечер щеше да дефилира българската сегморка, без да се брои лехенът...

Същата вечер празникът завърши с голема македонска вечеря, по време на която неколцина македонски поети (втора партия) прочетоха по една своя творба. Беше доста нелепо – с нож и вилица в ръце, и салфетка, загушена под гушката, да напругаш ушни мидички и да слушаш неготам разбираеми поетически слова. Хайде, ние от София схвацахме по нещо и чинно ръкоплескахме, но другите стотина и нещо чужденци бяха лицемерно длани, сякаш наистина разбираха за какво иде реч. По-скоро по този начин благодаряха за чудесно приготвената змиорка и за шарана, който шаваше в стомасите им

между трите чаши бело вино... Но без кусури не може – до миналата година така се е провеждал празникот, и сега, макар при демократични условия, традициите трябва да се спазват... По-добре е да се кара по коловозите, отколкото да ритнеш новаторски мавзолея на поезията и да си навехнеш за цял живот ногата... А и не се знае как ще се обърне утре политическата палачинка – та со кротце, со благо, и со малко кютек...

Вълненията около нашето централно участие започнаха веднага, още с това, кой ще ни представи, кой ще води вечерта, по колко неща ще четем, в какъв ред, да не би някой от нас да се обиди, ако не е първи, а е втори, ако не е зук, а пред зук... Идеята Светльо Жеков като критик да каже по няколко думи за всекиго удари на камък – той категорично отказа. Аргументът му беше жесток – подборът е дело на Игов и на никого друг. Докато умувахме дали Кадийски, понеже е устат, ще свърши работа като хората, или да се доверим на случайно появилия се Николай Стоянов, който още по пътя за насам настигна автобуса ни със собствената си кола и който тук, в Македония, плава свободно със своята фондация „Балканика“, досущ мрена риба из дълбокото, и докато се чешехме по врата и умувахме, организаторите набързо ни отпразаха квитанциите. Ще се чете по едно стихотворение, веднъж на български и веднъж на македонски, и то само от антологията. Ще има високопоставени гости, никакви импровизации и своеволия. И стихове не само от сегмината присъстващи ще звучат, а от сите от антологията, пак по едно, само на македонски, представени от местни актьори. Помолиха ме да съкратя предговора на Игов – най-много до пет минути, аз да определя кои неща ще се четат от недошлите и да дяла всичките биографични заметки, някои доста подробни и скучни.

Залата за родната ни вечеринка се оказа наполовина празна, но нейната огромност – може би около 1000 места, не ни смути. Пристигнаха заместничката на Любчо Георгиевски, г-жа Доста Димовска, министърът на културата Димитър Димитров, нашата културна министърка Емма Москова, придружена от завеждащ протокола и съветничката си по работата с медиите, тук бе и българският шеф на посолството ни в Македония Ангел Димитров, готин пич, мой познат,

който като директор на Фонд „13 века България“ бе отпуснал тлъста сума в марки, за да се открие българска книжарница в Скопие, но сумата потъна в тамошните пясъци на българщината и нейните алкохолни изпарения...

Тук, в залата, бяха предимно местни хора, всички участници в поетически вечери – местни и чужденци, дори имаше и пратеници на родната ни гържарна телевизия...

Четенето мина сериозно, делово, без много ухаждане на публиката и шоу изпълнения, за да я спечелим на всяка цена, бих казал, гържахме се строго, стегнато, по социалистически... Имах чувството, че журналистите от скопските червени вестници ни дебнат с четири очи да кажем нещо, което ще им свърши работа в писанията им срещу България, и най-вече срещу младата и неукрепнала все още власт... Но не би! Изпяхме си нещата, чухме си великолепните творения и на македонски, и добре, че стана така, защото Златанов например така измънка своето отпече пред микрофона, че едва когато актьорът го изчете ясно и отчетливо, я сватицме овая песна.

Колкото и да е странно, въпреки поетите да са суетни същества, всеки от нас пожертва точно суетата си и си остави егоцентризма си в хотела – не дадохме никакъв повод да злепоставим домакините, нито за миг не ги притеснихме... Представихме се като много добър отбор, независимо междучичностните ни отношения. Така че да лапат салама гвете дами, репортери от часовия вестник от Благоевград, които, без да присъстват, чули-недочули кой знае откъде, тутакси отразиха поредното ни чужбинско участие като провал и пропуснат шанс. Службите явно и у нас не си губеха времето, а както знаем, лошата новина винаги е по-добра от хубавата.

Доказателствата бяха не само аплодисментите, но и интервютата ни за пресата, както и искрената реакция на македонските ни колеги, дошли специално да ни поздравят след рецитала. Дори големият френски поет, смятан за жив класик във Франция Ив Бонфоа, дойде лично да поздравя един от групата ни. Кофти беше, че не се сетихме да подготвим нещата си и в превод на английски, та присъстващите иностранци да не зяпат като невидели, как в едно да се бият и живи, и умрели...

На следващата сутрин имаше поетическо матине на брега на езерото, в местността Калище, стиховете звучаха на от-

крито, между две стари, но реставрирани черкви. Кой знае защо, Миглена Николчина, която предишния ден взе участие в диалоговия дискурс на тема „Номадизмът като такъв“, и бе предвидена тук да чете стихове, нито се появи, нито (както и Блага Димитрова) беше заменена с някого от тази – винаги готовите да запушим гупката матросовци. На това матине чухме поети, които досега не им бяхме чули гласа, но имаше и такива, които отново (за пореден път) се проявиха. Ние, бугарите, бяхме се отчели снощи и чакахме пак някой с темсия да ни покани, да ни пхне микрофона в ръцете, но не би. Челият – чел, дайте път на небратските народи. Всеки си гума на родния чужд език, който хич не прилича на македонския, с тях има по-малко рискове за сравнения, за провокации, за каквото и да е било, което би могло да подрази скопската опозиционна преса.

Щях да забравя да спомена, че за първи път една национална поезия, в случая нашата, се представя в най-голямата зала в града. Досегашните подобни вечери са се провеждали в заличката на хотела, събираща максимум стотина души, а обикновено се е запълвала до една трета. Дали искаха да ни успокоят с този факт? Едва ли. Защото и в София не бихме могли да съберем тези 500–600 човека, които бяха дошли, за да слушат нашите енигми и парадигми.

В програмата за тържественото закриване на фестивала също не беше предвидено нито едно българско име. Не знам как, но в сетния миг на сцената, вдигната над моста над Дрим, се появи и Николай Кънчев и седна редом до най-авторитетните гости на фестивала. Иначе общо 38 души, всички на родните си езици, оглушиха малкото градче с децибелите на мощните високоговорители. И цялото поетическо войнство пак беше показано франко по централната телевизия. Нашата вечер щяла да бъде излъчена на запис в един от следващите дни. Така че родните журналистически папагали да не повтарят ехото на скопските опозиционни издания и да не твърдят, че сме обърнали фестивала на български празници и вече вместо стружки вечери сме участвали в стружки вечери. Бяхме важни и скъпи гости, но никой не може да обвини организаторите към свалигацинина по отношение на нас. Обратно – съвсем ритуално гадоха на Мереди награда за най-добро стихотворение, четено на фестивала, което не

беше въобще вярно, но беше верен поклон към Съединените американски държави. А пък на импровизирания конкурс за стихотворение на тема вино връчиха бъчонката с църно на най-бездарния руснак измежду присъстващите примата, все подопечни на Елцин.

От всички предварителни слухове и приказки, които ни засигнаха още преди тръгването ни за тук, че Блага взима някаква македонска награда, се оказаха полуистина. Всъщност нашата поетеса е била между номинираните за „Златен венец“, но явно е изтекла предварително информацията, че тази година носител на венеца ще бъде французинът ИВ Бонфоа. И тя се отказала да пътува, за да бъде удобен фон или подходяща гарнитура към бюдотото на отличения. Домакините бяха издали стиховете му на френски и в превод в един огромен, тежащ няколко килограма, суперлуксозен том. В отделни по-малки томчета, не толкова луксозни, бяха представени с избрани творби Блага, Вячеслав Куприянов от Русия, Фатос Арапи от Албания, Славко Михалич от Хърватия и Маркос Мескос от Гърция. Всичките са били номинирани за голямата награда на тържествата.

Догодина излиза избрано и на Константин Павлов. Ако не падне владата на Любчо Георгиевски, може би най-сетне и българин ще вземе златния венец. А както обичат да казват македонците, пътят към Нобел минава през Струга... Кой знае. Ще поживеем, ще видим.

II. II. Онези факти, които съзнателно пропуснах през онези далечни времена, когато създавах този текст, са следните:

1. Николай Кънчев го свалиха на границата, защото в сетния момент се сети, че международното му тескере е останало да си доспи у тях във вътрешния джоб на някакво друго негово сако. Жена му поетесата Федя Филкова по онова време бе съветник на президента Петър Стоянов, но това не смиле граничните служби. Николай бе изоставен от автобуса ни, но късно вечерта се появи в хотела – бяха му донесли паспорта с някаква лека кола досами граничната бразда...

2. В едно от поредните ресторанчета, вече на македонска територия, управителят гяволито ни попита: кой е най-хубавият български град. Ако познаете, казва, ще почерпя всички,

с каквото поискате. Без да му мислим, почнахме да подвикваме верните си отговори: Пловдив, не, София, не, Варна, не познахте, Копривица, не, и не, та не. Накрая свалихме картите и се предадохме, примирени, че изпуснахме поне по едно питие на аванта... Кръчмарят доволно се ухили и каза: Не знаете кой е най-хубавият български град? Охрид, разбира се.

Сега си мисля, че този умник е бил шиптър, местен албанец, защото, за да прояви на публично място подобно чувство за хумор, е доста рисково занимание, от което може да му причернее... Службите им и бездруго следваха на почетно разстояние автобуса ни с два черни автомобила, които спираха до нас винаги, щом спирахме за почивка.

3. В автобуса Марин Георгиев беше внесъл почти нелегално цял вързоп със специален брой на вестник „Литературен форум“, предназначен за гостуването ни в Струга. Нашият шофьор му се ядоса още в София, защото Марин не беше го предупредил, нито го бе попитал може ли български вестник, в такива количества, да бъде внесен без разрешение в Македония. Подобен пропаганден материал можело да даде повод на македонските власти не само да не ни пуснат за фестивала, но и да ни арестуват като нарушители, а него, като водач на автобуса, да го огрусат със солидна глоба – за нелегален внос на вражеска литература.

При това платеният с пари на Фондация „Сорос“ специален брой съдържащо нещо наистина предизвикателно, но и наистина патриотично – фотокопие на корицата и титулната страница на уникалния сборник на братя Миладинови. На челната страница ясно се виждаше нещо, което властите в Република Македония от години старателно крият – че това е сборник с български народни песни от Македонско.

Въпреки че всичко се размина и не се случи никакъв скандал, шофьорът не хареса муцуната на Георгиев. И дори на връщане категорично му отказа да спре за малко в центъра на Скопие, за да може Марин да слезе и да изтегли 1000 марки от някаква си банка. Явно бе успял да придобие някой и друг валутен лев и от местната власт на Георгиевски, чието правителство към онзи исторически момент бе по-скоро антисръбско и дори гонякъде „про българско“. България бе постигнала договореност с хората на Георгиевски, че освен гържавността, признаваме македонския и можем на този език да подписваме междудър-

жавни договори. До този момент всички опити за подобни договорености удряха на камък, а Софийски и кметът на Скопие ползваха преводач, а споразуменията им се пишеха на английски.

Министърът на културата Димитров, който даде обяд на гостите на фестивала, по-късно бе свален от власт след бурен натиск на просръбската опозиция. Той бе имал глупостта да каже в пряк текст в пряко предаване по скопската телевизия: „Братя, повярвайте ми, бях в колата си на път, когато чух по радиото, че с България сме стигнали до това историческо споразумение и последната пречка между нас бе премахната, аз заковах спирачките, излязох на шосето и се разригах с цяло гърло от щастие, от облекчение, от небесна радост. И понеже аз съм вярващ човек, искам да ви кажа, че това е знак от Бога. И още нещо ще добавя от мен – няма какво да се лъжем, скъпи братя и сестри, нашите истински корени са български, ние всички сме в действителност българи!“ След около три-четири месеца този българин бе изпратен май посланик, зам.-премиерът Доста Димовска, бе министър, назначена за министър на Вътрешните работи, не след дълго потъна в забвение, а кабинетът на поета Любчо Георгиевски се сгромоляса заминава. Не без помощна на силната във финансово и медийно отношение антибългарска, силно просръбска опозиция. Доста днес е шеф на Македонския културен център в София, издаде на български литературен език една книга със свои стихове и толкоз.

3. На голямото четене в Струга аз прочетох знаменитото си още тогава стихотворение за Лазар... То прозвуча на практика два пъти на български и понеже бе много просто за превод, поетът и преводач от френски Йордан Плевеш, който по-сетне стана посланик в Париж, явно бе успял да го прошепне на френски в ушето на Ив Бонфоа. Защото присъстващите македонци и албанци на два пъти бурно аплодираха както моето изпълнение, така и дословния превод, изрецитиран от местен актьор. След края на тази фестивална вечер Бонфоа дойде специално при мен и ми рече следното: „Господине, искам да ви поздравя за вашето прекрасно стихотворение за Лазар, което за мен е най-хубавото стихотворение на XX век!“ И ми стисна топло ръката. Какво можех да отговоря на тази неочаквана, но сигурно пресилена похвала? Казах:

„Много ви благодаря за тази невероятна оценка, в която щях да повярвам на 100 процента, ако бях я чул преди 20 години, когато бях млад поет. Сега я приемам като един искрен комплимент, който може би наистина съм заслужил! Мерси боку!“

Предишната вечер френският поет, който по външността, мекомота и благост приличаше отчавайщо много на нашия поет Валери Петров, бе обявен за носител на „Златен Венец“, който му бе връчен в най-старата черква в центъра на Охрид. След традиционния рецитал на новия лауреат развълнуваният ИВ Бонфоа каза: „Аз съм потресен от красотата на македонската земя, от вашето високо признание за моята поезия, и този „Златен Венец“ за мен ще остане за цял живот най-съкровеният дар и награда, която съм получавал. Моля ви да нарушим протокола на празника и да отидем заедно до брега на Охридското езеро, където в знак на моята любов към вашата природа, да целуна пръстта на дребната ви земя.“

Но Бонфоа освен че падна на колене и целуна в тъмното бреговата ивица, той реши и да отпие една шепка от свещената вода на езерото. Може би от превъзбуденост и прекалено вълнение той не видя, че крайбрежната вода бе доволно мътна и мръсна, с плуващи и подскачащи с ритъма на вълничките органични и пластмасови отпадъци.

Но след като отпи и се изправи, клетите домакини начело с кметското ръководство на Охрид и Струга, заедно с цялото управленческо тяло на Стружките вечери, се заветче да подражава на големият поет, и всички един подир друг бацнаха дребната пръст и куснаха от бъкащата от микроби течност. Типично българско слагачество пред чужденеца – има виц дори за това: някога, когато в Москва Леонид Брежнев пръднеше, в София Тодор Живков се насираше. На другия ден обаче нито един българин не се насра, освен братята македонски поети от ръководството на фестивала, които ги хвати вървежот, поест сполетялата ги мигновено силна диария не ги е оставила да мигнат цяла нощ. И от ранни зори почнаха да си лекуват стомасите с шотландска ракия и български коняк.

4. Английската поетеса, която съжалих и по молба на македонските ми приятели, вместо да ѝ търся евтин хотел край София, я приютих у дома, се оказа не само особена, но и особено луда. Настоях да се обади на майка си, връчих ѝ телефона в кунките, да каже, че е пристигнала, че е добре, разведох я из

София. След като с жена ми я приютихме вкъщи, събрахме англоезични приятели литератори, за да не скучае. Но още от автобуса за Струга започна да ми пули нервите с капризите си и претенциите си – била болна от асма, за това трябвало да седи на първата седалка зад шофьора, да не сме карали толкова бързо, защото ѝ ставало лошо, нямала пари за сандвичи, но нашите не харесвала, защото са със салам и шунка. Слава Богу, с пристигането в Струга това английско девойче мигом зачезна из тълпата от поети и придружители. В края на пребиваването обаче тя отново цъфна пред очите ми и ме попита кога ще тръгваме за София, защото чула, че българите няма се прошетат из страната, за да четат своите безсмъртни произведения, а ще тръгват един ден по-рано... Отрязах я тутакси, че не се връщам вкъщи, а продължавам направо за провинцията, където съм поканен на гости и не мога да ѝ подсурия още две или три нощувки – самолетът ѝ за Лондон тръгваше няколко дни след финала на феста. Тя драматично свали от ухилена си мутричка невинната си усмивчица и ревна с крокодилски създи и хрипане. Оказа се, че преди това се била лепнала за Кольо Кънчев и той, поблазен от възможността да бъде преведен и в Англия, любезно бе пообещавал като колега с колега – разменили си бяха стихове, той на английски, и тя на английски, и т. н. Този непрегвиген реф стресна един от шефовете – най-добрият преводач на Шекспир от езика на Шекспир, който след кратък за Ориента ни размисъл реши: взема госпожицата в Скопие, туря я на хотел за сметка на оргкомитета и я качва на първия самолет за мъгливия Албион... Кънчев ми се оплака, че онази направо се самопоганила у тях, той ѝ отвърнал, че е женен, а тя ме гала мен за пример – че в посрещането е участвала плътно и жена ми. Не че Федя няма да ѝ се зарадва, каза ми Кольо, доверително и успокоен от разминалото се нашествие, но това, което си сторил за нея, е невъзможно да ти се случи в Англия – непознат поет да го пуснеш от самолета в къщата си! И продължи: ако не беше толкова нахална, а и явно доста чалната, по принцип бих я завел за ден-два вкъщи. Но не е цивилизовано, Леонидов, някак не цивилизовано и много по балкански да сме готови на всичко за гостите ни от чужбина. Съгласих се изцяло с него и дори се направих, че едва прикритият сарказъм не се отнася за мен, а за националното ни желание да се

самонадупим – кога от прекалена любезност, кога от желание за угодничене, кога от проста простотия и гола глупост.

5. От благодарност за съдействието ли, за що ли, но през следващата година тогавашните организатори на световноизвестните Стружки празници ме поканиха пак. Този път дори със съпругата ми и Сандо, синът ми, праправнук на дядо ми, на легендарния Леонид Войвода, наречен Лев Балкански, комитата, загинал трагично за освобождението на Македония от турско робство. Канеха ме толкова настоятелно, че се изкуших и отидохме – с цел след като свършат поетическите прехласвания, да посетим вкупом, почти семейно гроба на прадядо ми. Който е на другия край на страната – на досами гръцката граница, край градчето Гевгелия. Но това е друг случай – ще спомена само, че поредната Струга завърши и куфарите ни бяха вече в автобуса, а той вече ръмжеше и хвърляше облаци пушек в двора на хотела, аз се сетих, че трябва да си вземем паспортите от рецепцията. Отказаха ми категорично, тъй като не съм си бил платил престоя – моят бил безплатен, но на жена ми и детето не е... Запазих самообладание, въпреки че ми отрязаха толкова неочаквано главата, че тя се търкулна към автобуса, който чакаше единствено мен, за да тръгне. Имах исканата сума, обаче само в левове и в долари, но не и в денари, майка им мръсна. Не можело, искат денари. От яд, безсилие и бяс ми причерня пред очите – все пак успях да открия гузния ми домакин, шеф на феста, и да му поискам назаем сумата, за да се махна завинаги от това необикновено гостоприемство. Разплатихме се, след две седмици в София, той пак пътуваше с жена си през България за Европа, и пак, за благодарност, се погрижих за билетите им, дадох им дори един ручак. Беше ми минало, но този гаден, много кофти номер няма как да не го разкажа, защото се почувствах доста унижен – в сетната секунда да се въртя като обран евреин пред бумтияция и риец с копита преди стартиране автобус, да имам, а всъщност да нямам, да ме искат, а на практика да не съм искан, няма как никога да го забравя.

Странно, доста странно и ужасно разтърсващо ми подеиства тази случка. Особено на фона на миналогодишното гостуване – тогава същите тези толкова любезни и толкова любвеобилни към мен домакини проявиха пак в сетния момент необикновен ларж, с лека ръка решиха и опростиха сметките

за храната и спането на всички българи, които не бяха в официалната делегация, но пътуваха с нас. Имаше неколцина журналисти, които си бяха издействали от редакциите служебни командировки, някои пътуваха дори с гаджетата си в автобуса на поетите – и на отиване, и на връщане.

Добре, че моя срам го брах почти сам – единственият свидетел беше другият участник във феста, поетът Един Рахнев. Но и той остана като гръмнат почти като мен – всичко това обаче не ме помрачи дотам, че да ми попречи само след един ден, вече в Гевгелия, да коленича за първи път пред гроба на дядо ми Леонид. И няколко часа по-късно да изпия една капачка лозова ракия и да извия едно мъжко хоро на лобното му място заедно със сина ми и с още двама верни македонски приятели... Ех, мъко, мъко македонска, край немаш в цела Македония!

*Първата част на този текст е писан през далечната 1999 г.,
а дописан на 21 юни, 2010 г.*

Санге Стойчевски

МИСЛИ ЗА ПРИЯТЕЛСТВОТО

Драги колеги,

с голямо задоволство искам да подчертая, че за мен означава много, че в дискусиата на българските колеги бяха изразени ценни комплименти за качеството на съвременната македонска литература. От особено значение е и това, че с такива оценки за творчеството на македонските писатели се изказват поети от изключително високо равнище, какъвто е моят скъп приятел Петър Караанзов. Уверен съм, че в тези оценки отсъства всякаква куртоазия, тъй като преди всичко Петър Караанзов, а също така и Любомир Левчев, и Димитър Христов, и Елка Няголова, и Роман Кисюв, и Екатерина Йосифова, както и, разбира се, писателят и редакторът на списание „Литературни Балкани“ Георги Грозев, с голяма всеотдайност, интерес и внимание четат, превеждат и популяризират съвременната македонска литература. Ние сме много благодарни за едно такова съпричастие от ваша страна и, разбира се, стараем се да не останем дължни и колкото може повече да се запознаваме с българската литература и да превеждаме най-вълнуващите автори и творби на македонски език. Защото всички помним как беше в миналото: просто нямаше абсолютно никакви контакти между нас, тъй като на евентуалните случайни срещи на македонски и български писатели на международни форуми се гледаше със съмнителност и подозрение. Такива бяха обстоятелствата в тези комуникативни времена. За цястие положението е вече съвсем различно и ние, македонските писатели, се срещаме с вас спокойно, приятелски и равноправно, превеждаме се един друг като членове на два близки съседни народа. Спокойно можем да

Текстът е четен на българо-македонската литературна среща т. г. в Македонския културен център в София.

кажем, че наистина все повече се опознаваме, а това значи, че помежду ни има и все по-голям респект. Тази нова фаза в нашите комуникации започна някъде около деветдесетата година, когато нашият голям писател Славко Яневски ме запозна с тазгодишния лауреат на Стружките вечери на поезията, световноизвестния ваш поет Любомир Левчев. В това общуване участваха и Гане Тодоровски, който има особен принос в популяризацията на българската литература в Македония, и нашият известен скулптор Томе Серафимовски, както и още неколцина изтъкнати македонски интелектуалци, макар да не мога да кажа, че и от двете страни имаше голям брой творци, подготвени за такава комуникация. Не трябва да отминем и приноса, който в тази насока дадоха Македонският и Българският ПЕН-център с взаимните контакти и публикуваните книги, както и старанието на списанията „Орфей“ и „Литературни Балкани“. Разбира се, не става дума само за списък на контактите и осъществените резултати, защото същността е много по-голяма и по-дълбока, а тя се крие в атмосферата, в която се развиваше всичко това.

Със задоволство си спомням как тогава по предложение на Македонската телевизия направих едновременно интервю с Левчев на брега на Охридското езеро и тогава вашият голям поет ни зарадва с публикуваната книга на нашия Матей Матевски в превод на български език. Ето, така започна полека да се чути легът, който десетилетия се простираше между нас. По-късно, както си спомням, в това се включи и Петър Караанзов, след това Димитър Христов, Николай Стоянов – който публикува няколко книги от македонски автори на български език и ни организира няколко представяния в София. Посетихме Пловдив, както и други градове и тъй се стигна до визитата на македонските писатели в София, което беше една цялостна идея на изключителния Бранко Цветковски. По-късно тук се включи и Доста Димовска, която внесе енергия и динамика в тези срещи и, ето, както виждаме, всяка година тези срещи намират резултат в нови преводи и договори за най-различни видове размяна на наши текстове. С удоволствие мога да констатирам, че кръгът на участниците в тези наши контакти все повече се разширява, така че почти няма македонски и български писатели, които по някакъв начин да се познават и да не са установили творчески контакти.

Особено място и роля в този смисъл имат Стружките вечери на поезията, на които с всяка година се увеличава броят на участниците от България и това се увенча със „Златен Венец“, който бе присъден на Левчев. Добре е, че има още неща, които могат да се добавят в този смисъл; Бранко Цветковски стана носител на Ботевата награда, Петър Караангов получи почетното Рациново признание във Велес, в Македонския културен център в София македонски признания получиха Николай Петев, Петър Караангов и Димитър Христов, а съм сигурен, че наскоро Караангов ще получи и друго високо признание от македонските писатели.

Иначе аз разбирам вълнението на Роман Кисъов и на другите по-млади колеги заради тяхното усещане, че нещата при обсъждането на авторите и произведенията не са поставени според очевидните етични принципи и стандарти. Искам да ги успокоя с напътяването, че наистина в нито една област на живота, за съжаление, няма пълна справедливост и приложение на приемливи етични стандарти, а стихийността се намесва в комуникирането между авторите, литературите и културите, като налага несиметричност и несправедливост и по този начин акцентира върху творбите, които очевидно са посредствени, а оставя в сянка и заобикаля определени върхови литературни постижения. Това е така, но съществува една голяма утеха – онзи автор, който безрезервно се е посветил на изкуството на литературата, ще постигне начин, за да покаже своите достойнства, да намери път към превод на своите творби на други езици и ще спечели вниманието, за което е убеден, че го заслужава.

При всички случаи, за да може да се осъществява това, добре е по-често да бъдат организирани такива срещи, на които ще си казваме бележките, които имаме, и огорчението от чувството за неправда, което ни е нанесено. И аз имам впечатление, че не всякога при нас се превеждат най-значими автори и произведения, но това е мое лично впечатление, което все пак се допълва от чувството, че е добре, когато македонски автори се превеждат на български език, та не бива да бъдем дребнави и да настояваме за някаква абсолютна справедливост, за която сигурно никога няма да постигнем консенсус. Още веднаж споделям пред всички вас задоволството си, че все по-често се срещаме, че се превеждаме, че се четем и очевидно все по-добре се опознаваме.

Роман Кисъов



Поет, художник и преводач, роден през 1962 г. в гр. Казанлък. Завършил е живопис в Художествената академия в София. Твори в две направления – поезията и изобразителното изкуство. Негови стихове са печатани в почти всички литературни издания у нас, излъчвани са по БНТ, БНР и Румънското национално радио. Включен е в поетични антологии в България, Румъния, Македония и Индия, а

също и в авторитетни литературни списания в Русия, Румъния, Хърватия, Босна и Херцеговина, Македония и др. Поезията му е превеждана на английски, руски, румънски, нидерландски, датски, сръбски, хърватски, македонски, албански, хинди и други. Участвал е в престижни международни фестивали и форуми на световната поезия. Превежда съвременна руска и македонска поезия.

СПОМЕН ЗА СЪН ОТ 2007 ГОДИНА ИЛИ ГРАДИНАТА НА ПОЕЗИЯТА

Поканата на Георги Гроздев да напиша за списанието „Литературни Балкани“ някои свои впечатления от фестивала „Стружки вечери на поезията“ пробуди у мен спомен като за някакъв приказан сън... Сън, в който от всичко видяно и чуто струеше вълшебното сияние на Поезията и Словото!... Сън за фантастична градина, сякаш от някакъв друг, по-добър свят, в който всичко е Поезия! И ето, сега си спомням как тогава, през 2007 г., Махмуд Даруш, големият палестински поет, сравни Фестивала с една-единствена отворена градина, без център и периферия, в която цъфтят избрани цветове от многобройни страни и езици...

Моето участие през 2007 г. на този може би най-авторитетен световен поетичен фестивал беше по покана и лично от тогавашния му директор прекрасният поет Ефтим Клетников, с когото вече се познавахме, а и превеждахме взаимно –

той преведе и публикува голям цикъл мои стихове в сп. „Акт“ няколко месеца преди участието ми на Стружките вечери, а аз пък преведох и публикувах тогава също немалък брой неговии стихове в „Литературен вестник“. Преди да участвам на фестивала, моите приятелства и творчески контакти с македонски поети бяха все още ограничени – освен със семейството поети Клетникови (Ефтим, Фима и Филип), вече поддържах по-тесни контакти с често пребиваващата в София Гордана М. Бошнакоска (доайен сред жените поети в модерната македонска поезия), също и с Братислав Ташковски (за чиято поезия говорих на неговия творчески портрет в София), а най-вече, разбира се, с големия македонски поет Михаил Ренджов, чиято поезия преведох и представих в отделна книга през 2006 г., а и с когото често си гостувахме, затвърждавайки нашето приятелство въпреки разликата във възрастта. Всъщност Ренджов е първият македонски поет, когото преведох, като поезията му беше за мен истинско откритие, равностойно на откровение.

Но ето че в Струга се родиха нови приятелства и ползотворни творчески познания. Така мостовите на река Черни Дрим, преминаваща през Струга, се превърнаха в мостове на светлата река на поезията и приятелството, протичаща през сърцата... На фестивала в Струга се запознах и сприятелих с цяла плеяда невероятни поети както от Македония, така и от различни страни на света. Моите македонски приятелства и познания придобиха „епични“ размери не само по количество, но най-вече по качество: Матей Матевски, Влада Урошевич, Радован Павловски, Богомил Гюзел, Никола Магжиров, Сашо Гигов-Гиш и много други. Колко разговори и топло общуване в топлите августовски вечери на терасата на хотел „Дрим“ с изглед към Охридското езеро... Незабравимо остава и общуването ми с тогавашния лауреат на „Златен венец“ – Махмуд Даруш, както и невероятното преживяване на неговия авторски рецитал в църквата „Света София“ в Охрид с концертта на двамата палестински музиканти – братята Джубран, пристигнали от Париж специално за събитието. Странно беше усещането как големият поет на Палестина изричаше в Храма своите стихове за Ерусалим и Небето под благия поглед на Христос от иконата зад гърба му... Под внимателния, неземеен поглед на Христос Даруш четеше: „Както Христос по Езерото... / Така аз вървях по своето привидение...“ (А Той е знаел, че само след година ще се срещнат на Небето!)

В Струга се родиха и моите нови международни приятелства с поети като Еугений Алишанка от Литва, руския поет и музикант Владимир Щокман, живеещ в Полша, австрийския поет и архитект Бернхард Видер, украинеца Роман Лубкивский, хърватина Звонко Макович, датчанката Пиа Тафдруп, американката Каролин Форче, индиеца Кеки Дарувала, албанеца Джевахир Спаху, турските поети Ердал Алова (превел от френски на турски език поезията на Вапцаров), Атаол Бехрамоглу и други. Няма да забравя необичайното ми запознанство с украинския поет и мой по-възрастен адаш Роман Лубкивский – още през първия ден на фестивала, преди официалното откриване, всички поети участници, както и голяма публика от гости, журналисти и местни люде сме се събрали в „Градината на Поезията“, където под всяко дръвче стои надпис с името на някой световен поет, получил „Златен венец“, и посадено от него самия, като напр. Пабло Неруда, Никита Станеску, Янис Рицос, Алън Гинзбург, Тадеуш Ружевич, Йосиф Бродски и т. н. Сега предстоеше Махмуд Даруш да засади своята фиданка. Чакаме. Пред мен Михаил Ренджов се подготвя да чете своето слово-поздравление до тазгодишния лауреат от името на домакините, озаглавено „Дървото на Живота“... До мен стои беловлас и белообраз поет, който в един момент се обръща към мен: „Това пред нас не е ли Михаил Ренджов?“... „Да!“ – отговарям компетентно аз. „Аз съм го превеждал!“ – продължава той. „Аз също!“ – на свой ред отговарям аз. „Приятно ми е да се запознаем! – обръща се към мен моят белообраз събеседник. – Казвам се Роман“... „Аз също“ – отвърщам аз. Тогава и двамата се споглеждаме учудено, а после прихваме. Ето така започва едно приятелство. Оказа се, че Роман Лубкивский обича България, където има и други стари приятели.

Същата вечер с моя украински приятел отново се оказахме заедно, този път на сцената в огромната зала на Дома на поезията при откриването на Фестивала. Аз бях сред привилегированите поети, избрани от домакините да четат на тържественото откриване заедно с венценосеца. Освен това се оказах и единственият поет участник от България, представлявах своята страна и българската поезия... Съдейки по реакцията на публиката, отношението на чуждестранните поети и вниманието на домакините, както и на различни медии – всичко беше наред. Всеки поет четеше на родния си език по едно стихотворение.

рение, влязло в антологията на фестивала „Кой кой е“, докато преводът вървеше на голям екран на сцената. Цялото откриване и поетично четене се излъчваше директно по Националната телевизия на Македония. По-късно към мен проявиха интерес и от Македонското национално радио, за което дадох интервю.

Участвал съм и на други международни поетични фестивали, но такъв интерес и такава почит към Поезията не съм срещал нигде. Този факт респектира на фона на все по-безпоощаения процес на маргинализация на Поезията и на поетите, процес, в който България не прави изключение, дори напротив... Именно това прави Струга да е днес един оазис на Духа и на високите Слова, като събден идеален сън... (Плодотворната почва на почти половинвековната традиция на Стружкия фестивал със сигурност е една от главните причини за високото ниво на съвременната македонска поезия.)

И следващите няколко дни преминаха като в чуден сън – красива природа, пътуване с кораб по Охридското езеро, пикник на „Св. Наум“, при бистрите, прозрачни, изворни води на Черни Дрим, където някога Биляна си е белила платното, разхождащите се свободно покрай нас велелепни, царствени пауни... И поетични четения – пред църквата „Св. Богородица“ – Калища, на самия бряг на езерото, в двора на църквата „Св. Георги“, на мостовите на Струга... Пред къщата музей „Братя Миладинови“ четяха само македонски поети. Тогава, с особен трепет и смесени чувства, успях да разгледам отвътре родната къща на нашите възрожденци и просветители – братята Димитър и Константин Миладинови. От експонатите вътре, а и по никакъв начин не ставаше ясно, че тези светли личности всъщност са свързани с Българската история, в частност с Българското възрождане... Както и че са част от Българската литература. Аз, разбира се, не съм и мал илюзията, че в музея ще мога да видя, изложен на показ, оригинала на техния Сборник „Български Народни Песни“. Дълго разглеждах музея и като възпитан и учтив гост трябваше мъгчливо да преглъщам твърдата буца, заседнала на гърлото. Това може би беше и единствената сянка в цялото ми слънчево пребиваване на Стружките вечери на поезията. С македонските колеги и приятели като цяло избягвахме неудобните и деликатни теми, свързани с миналото. Гледахме настоящето и отправяхме поглед към

бъдещето и съвместните ни творчески планове. Големият македонски поет Радован Павловски тогава ми подари своята последна книга „Господар на перото“ със следното посвещение: „...за нашата обща прародина на Езика, Душата и Духа във Времето и Простора на Изкуството...“

Поезията отново ни събираше, след като твърде дълго политиката ни беше разделяла (а и сега все още се опитва да ни разделя). Мисля, че именно на поетите е поверена божествената мисия да събират, а не да разпиляват, да съединяват, а не да разделят... И да бъдат пример за това.

Аз си тръгнах от Струга с цял сак, пълен с книги от македонски автори. А резултатът от това, само три години по-късно, са преведени от мен и издадени у нас отделни книги с поезията на Радован Павловски, Гордана М. Бошнакоска, Матей Матевски, Михаил Ренджов (нов, втори том), Ефтим Клетников... Като последните трима излизат с марката на „Балкани“ – българското издателство, което най-активно в този момент популяризира съвременни македонски автори в България. А в литературната ни периодика за този период успях да представя на българския читател поне десетина македонски поети, като освен горепосочените имена преведох и публикувах стихотворни цикли от Ацо Шопов, Ристо Василевски, Славе Гьоргео Димоски, Фима Клетникова, Доста Димовска, Сашо Гугов-Гиш, Никола Магжиров, повечето от които намериха място на страниците на реномираното списание „Литературни Балкани“.

От друга страна, като плод на това сътрудничество и приятелство е и наскоро излязлата в Македония моя книга с избрана поезия, подбрана и преведена от Ефтим Клетников, издадена с помощта на македонското министерство за култура от издателска къща „Макавей“ и Бранко Цветкоски, поетът, издател и преводач, който безспорно има най-голям принос в македонско-българското литературно сътрудничество, популяризирането и взаимното опознаване на двете литератури. Не мога да не бъда радостен и удовлетворен от следното признание, изразено от Ефтим Клетников в послеслова към моята македонска книга „Словото Пастир“: „Кисъв е истински приятел на Македония, влюбен в съвременната македонска поезия, за която смята, и това явно го е изразявал, че е една от най-свежите, най-инвентивните и най-хубавите на световната поетична карта днес. Това той го показва и на дело, превеждайки от година на година

и публикувайки македонски поети... (...) Както се казва, истински посланик на македонската поезия в една близка страна и култура, с която дълго време ни деляха и, за съжаление, все още ни делят високи стени на недоразбиране. Те, в интерес на истината, все още не са разрушени. Роман Кисъв е един от ония, които помагат тези стени по-бързо да се сринат, за да не ги вдигнат още по-високо политиците и другите умове със стеснено съзнание, помага да стане възможен от двете страни приливът на добра воля, любов и красота.“

Този спомен за Стружките вечери на поезията от 2007 г., който е като спомен за някакъв приказен сън за една-единствена градина, в която всяко дръвче е дърво на живот, градина без център и периферия, без прегради и стени, сякаш от някакъв друг, по-добър свят... този спомен ми дава сила да продължа да сънувам и да мечтая за прилива на добра воля, любов и красота!

27 юни 2010

Д-р Александър Йорданов



Д-р Александър Йорданов е български политик и дипломат, литературен историк и литературен критик. Роден е през 1952 г. във Варна. Завършва българска филология в Университет „Епископ Константин Преславски“, гр. Шумен. (1976). Кандидат на филологическите науки (доктор) и ст. научен сътрудник (1984 – 1989). Главен редактор на седмичника за политика и култура „Век 21“ (1990 – 1998).

Взема активно участие във възстановяването на Радикалдемократическата партия в България и в създаването и развитието на Съюза на демократичните сили (1989 г.). Председател на парламентарната група на СДС в XXXVI народно събрание (1991

– 1992). Председател на Комисията по външна политика в XXXVI народно събрание (1991 – 1994). Председател на XXXVI народно събрание (1992 – 1994). Народен представител в XXXVII и XXXVIII народно събрание. Извънреден и пълномощен посланик в Република Полша (1998 – 2001), Литва, Латвия и Естония (1999 – 2001) и в Република Македония (2001 – 2005).

Автор на книгите: Личности и идеи (1986), В сянката на дулите (1989), Свечуждият модернизъм (1993), Надеждата срещу безвремето (1993), Да нарушим Сценария! (2006), За връщане (2006), Време за опозиция (2008), Днес е хубав ден! (2008).

МИСИЯ В МАКЕДОНИЯ

На 14 юни 2001 година с Указ на президента Петър Стоянов бях назначен за извънреден и пълномощен посланик на Република България в Република Македония. Новата балканска гържава бе на прага на гражданска война. Запалителната смес от стари и нови етнически предразсъдъци и нетолерантност, от непреодолени постюгославски конфликти, породени от фалшивото четене и интерпретация както на историята, така и на съвременността, непреживяната югоносталгия и пораже-

нията на комунистическата идеология бяха ескалирали до степен, която правеше обстановката наистина взривоопасна. Нощем Скопие и Тетово се будеха от картечни и автоматни изстрели. И двата града бяха разделени. В Скопие малцина преминаваха по стария мост на Вардар към албанската част на града, а в Тетово омразата преминаваше буквално по средата на централния булевард. Куманово и Липково бяха по-известни като „кризисен регион“, на предела Стража бяха разположени части на македонската армия, въоръжени части пък на албанската армия за „национално освобождение“ действаха в околностите на столицата, а пътят към Охрид бе отворен само през Битоля. Македонският президент Борис Трайковски, един искрен приятел на България, както и правителството на премиера Любчо Георгиевски търсеха изход от кризата и макар понякога позициите им да се разминаваха, имат огромни заслуги за това страната да оцелее, да стигне до своето Охридско мирно споразумение и да преодолее най-голямото изпитание в своята кратка история като самостоятелна държава.

Аз трябваше да бъда посланик в една наистина нова държава, която преминаваше през най-голямото си обществено изпитание, а същевременно и предстоеше все още да среща както азбуката на демокрацията, така и да учи уроците на новото европейско време – времето на интеграцията и сътрудничеството, разбирателството и добросъседството. В това отношение в мое лице новата държава имаше безкористен и искрен поддръжник. И така беше през четирите години на моя мандат, в който имах щастието да работя с двамата президенти – Борис Трайковски и Бранко Цървенковски, с трима премиери – Любчо Георгиевски, Бранко Цървенковски и Владо Бучковски, с двамата председатели на парламента – Стоян Андов и Любчо Йордановски, с двамата министри на външните работи – Слободан Чашуле и Илинка Митрева. И с почти целия македонски политически елит.

Още в началото за мен не бе трудно да разбере, че днешна Македония не се нуждае от нови наставници, от нови учители по бъдеще. Това вече македонците го бяха живели в своята „Титова“ федерация. Но факт е, че още при първите ми стъпки на македонска земя, при първите ми контакти ме поразиха огромното разминаване и двойственост в поведението на представителите на обществената елита – политици, жур-

налисти, интелектуалци. От една страна, те приветстваха всяка идея за сътрудничество с България, даваха вид, че търсят това сътрудничество, че очакват съдействие и подкрепа от българското правителство, но същевременно съзнанието им бе окупирано от политически предразсъдъци, формирани в комунистическа Югославия относно политиката на България и винаги в разговор бързаха да отворят т. нар. нерешени прашания, които кръжаха и все около „идентитетом“, историята, културата, езика. И в това отваряне виждах техния „мерак“ за себепоказване и себеутвърждаване, но за съжаление много от „познанията“, които демонстрираха по въпросите на политиката на България, историята и културата, езика и проблемите на етническата и националната идентичност, бяха фалшиви, скарани и с научната, и с историческата истина. Нещо повече. Голяма част от македонския елит виждаше своето обществено утвърждаване, поддържайки митовите на дълголетната югославска антибългарска пропаганда и на македонизма като антибългаризъм в официална употреба и отричане или премълчаващо безспорно установени исторически факти и истини относно ролята на България в балканската история.

Предистория

Тук е може би мястото да спомена, че първата ми заочна среща с новата държава на Балканите бе през есента на 1991 и началото на 1992 г. Тогава в Комисията по външна политика на 36-о народно събрание, на която бях председател, а след това и в разговори с президента д-р Желю Желев, председателя на Народното събрание Стефан Савов и с премиера Филип Димитров обсъждахме стъпките, които трябва да предприеме България след резултатите от референдума за независимост, проведен на 8 септември 1991 г. в доскорошната най-вярна на Белград югославска република. Желев и Савов бяха на различни позиции. Филип Димитров предпочиташе да бъде пазител на мълчанието, а дилемата, която се очертаваше, бе повече от историческа – България трябваше или да координира своята позиция с други страни от Европейския съюз, главно Германия, със САЩ и евентуално Русия, или да предприеме по-

литически ход с дълготрайни последици – бързо и дори изпреварващо признаване на независимостта на Република Македония. Смущаващото в случая не бе заемането на позиция, а двусмислеността на въпроса, който бе поставен на референдума за независимост на Македония. Двусмислен, защото изключваше несъгласието. Негов „автор“ бе президентът Киро Глигоров, виден функционер на комунистическата партия и близък сътрудник на Йосип Броз Тито. Въпросът гласеше: „Дали сте за независима Македония с право да влезе в съюз с независими югославски държави.“ И логично предполагаше съгласие от гражданите за независимост, отделяне от югославската федерация, но и същевременно съгласие на същите граждани за това, че на по-късен етап могат отново да влязат в югославска федерация. Въпрос, зададен типично по македонски и представляващ и до днес политически ребус. Естествено нашите приятели, македонците, разтълкуваха тази референдумска задача типично по нашия, балкански, в смисъл, че както и да гласуват, все е правилно. И те гласуваха за независимост, но дамоклевият меч на „федерацията“ висе още върху тях. Дори в последно време във връзка с все по-силните и авторитетни гласове за ускоряване на процесите на евроинтеграция на Сърбия определени среди в Скопие започнаха да подсецат и за втората част на референдумското питане.

В политическия дебат, който водеше държавното ръководство, аз заемах позицията за по-бързо признаване на всички отделени се от югославската федерация нови държави. Стефан Сафов и Стоян Ганев – тогава външен министър, смятаха, че не трябва да се избързва с признаването, докато не се произнесат основните страни членки на Европейския съюз и на първо място Германия. Във вторник на 15 януари 1992 г. при президента Желев се проведе заседание на Консултативния съвет по национална сигурност и отбрана по въпроса за признаването на македонската независимост. Филип Димитров не присъстваше, но затова пък бяха Йордан Соколов – министър на вътрешните работи, Димитър Луджев – министър на отбраната, Светослав Лучников – министър на правосъдието, както и заместник-министърът на външните работи Стефан Тафров. Последният всъщност наклони везните в полза на т. нар. по-късно „бързо“ признаване с твърдението си, че той лично разполага с информация от разговори с чужди посланици,

че Турция се кани да бъде първата страна, която ще признае новата република. В края на деня Филип Димитров като министър-председател, прояви и решителност, но и съобразителност и без да съгласува това свое действие с външния министър, без да информира председателя на парламента, буквално влетя в Народното събрание, поиска думата и в 19,20 ч. на 15 януари 1992 г. направи заявление, че правителството признава независимостта на четирите бивши югославски републики – Словения, Хърватска, Македония и Босна и Херцеговина. Получи одобрителни ръкопляскания, но и реплики от страна на лявата опозиция. Като председател на парламентарната група на мнозинството трябваше бързо да реагирам на словото на премиера. В такива моменти няма съветници, няма „подготвени“ тезиси. Направих го и думите ми бяха приветствани от всички народни представители.

Определих решението на правителството като акт, „гобър за демокрацията на Балканите“ и „исторически необходим“. В този тържествен момент не съм и предполагал, че събитията ще се развият така, че 10 години по-късно аз ще стана български посланик в Скопие. Разбихах разпадането на бивша Югославия като историческа необходимост. Това не бе въпрос на политика, макар именно политиката да бе създавала една изкуствена федерация. По-скоро ставаше дума за исторически морал и справедливост. Хората искаха да избягат от комунизма, от тоталитарната административна система, от безскрупулния национализъм, от етническата омраза и безправие. Те искаха не просто да открият „своята национална държава“, но да открият „друга“ държава, която да бъде по-добра и по-справедлива към тях от разпадащата се федерация на „дружбата“. С акта на признаването на Република Македония от страна на България бе открита възможността и признато правото на населението в бившата югославска република Македония да скъса с миналото на комунизма и да погледнат света с други очи, с очите на своето европейско бъдеще. С този исторически акт на признаване България постави граница – между миналото и бъдещето на Балканите. Говорейки от парламентарната трибуна, аз мислех и за това, че балканските държави разбират своята история като плетеница от разделителни линии. Поколения балкански политици превръщаха и превръщат философията на разделението в ежедневна поли-

тика, в доходоносен политически бизнес. Затова и историята на Балканите прилича на спукано гърне, от което продължава да изтича горчив опит.

На Прегела

Година по-късно, на 1 август 1993 г., на общонароден събор в местността Прегела, вече като председател на българския парламент, произнесох слово по случай 90-а годишнина от Илинденско-Преображенското въстание. В него представях въстанието като част от българската национално-освободителна революция. Представях го, противно на скопската комунистическа пропаганда, като събитие, което „не разделя, а обединява, не смразява и обръща един срещу друг хората, а точно обратното – открива в тях общи народностни, духовни и нравствени ценности“. И същевременно не премълчах за вината на „комунистическата идеология и на нейните политически слуги пред нашия народ“. Защото „по време на тоталитарния комунистически режим България позволи чужди сили да се разпореждат със съдбата на българите, превръщайки хората в безгласни изпълнители на съветските имперски амбиции и политически проекти на Балканите“.

Тези гуми, произнасяни за първи път публично и то от председател на Народното събрание, във време, когато мнозина все още се бояха да коментират открито комунистическата история, падаха със страшната сила на свободното слово. Сред смълчалото се море от истински родолюбци само отделни провокаторски гласове се опитваха да апострофират истината. Говорех за това, че българските комунистически ръководители допуснаха насилственото македонизиране на населението от Пиринска Македония и на бежанците от Вардарска и Егейска Македония при преброяването от 1946 и 1956 година. И продължавах: „Особено тягостно върху самочувствието на българина бе мълчанието и мълчаливото съгласие с провежданата след 1944 година политика на насилствена промяна на националната принадлежност на българите от Македония, репресиите срещу дейци на македонското освободително движение, които тогава се противопоставят на насилственото македонизиране. Това е било политика на съзнателен

и идеологически програмиран национален нихилизъм. Тази политика трябва да бъде осъдена завинаги като една от най-пагубните в историята на българския народ.“

През 1995 г. имах удоволствието да приветствам делегатите на X конгрес на партията ВМРО-ДПМНЕ в Кичево. Тогава членовете на тази партия, все още в опозиция, се завръщаха към истините за македонската история. За тях Любчо Георгиевски, бъдещият македонски премиер, бе не просто лидер, но и символ на една нова политика – демократична, която гради мостове на разбирателство и развитие на региона. Неговата близка сътрудничка, по-късно вътрешен министър и директор на Агенцията за разузнаване на Македония, а днес и директор на Македонския културен център в София, още тогава открито говореше, че България трябва да бъде като „локомотив“, който да изтегли композицията на всички балкански държави към Европа. По това време Георгиевски вече бе публикувал, в началото на юли 1995 г., брошурата „Кой со кого ќе се помирува“, в която отговаряше и полемизираше по темата за т. нар. национално помирение в Македония. Тази публикация на Георгиевски вече повече от 15 години продължава да има ефект на истинска бомба, хвърлена върху изградената с насилие и лъжа сграда на фалшивия коминтерновски мит за Македония.

„Помируването“ в Македония

Текстът на Любчо Георгиевски бе най-страстната и силна защита на истината за Македония и българо-македонските отношения, която съвременен македонски политик е написал. Много от нещата, които Георгиевски излага, могат да се чуят и днес в Македония, но в тесен кръг, на маса, на четири очи. Публично цари мълчанието за миналото на македонското националноосвободително движение, за неговата българска мая и сила. Георгиевски сложи пръст в раната, при това атакувайки директно някои от реперите и личностите на македонизма като антибългарска политическа и духовна концепция – от Блаже Ристовски и Атанас Вангелов до Йован Павловски и Иван Катарджиев. По-късно, като посланик, щеше да ми се наложи и аз да вляза в словесна „пресметка“ с някои от тях и

отново на страниците на печата. Но тогава тази брошура ме накара да видя днешната съдба на Македония и с други очи – като борба за връщане към историческата истина.

Любчо Георгиевски идваше до заключението, че Република България е „единственият коректен съсед“ на младата държава и изтъкваше силната подкрепа, която в тези години нашата страна даваше за стабилизирането на ситуацията в Македония и нейната перспектива за европейска интеграция. Георгиевски припомняше акта на признаването на Македония от страна на България, лобирането за разширяването на това признаване. И правеше верния извод, че от тази подкрепа на България могат да бъдат недоволни само тези, които са против свободна и независима Македония. Любчо Георгиевски директно нападателно атакуваше „злосторниците“, обслужвали Титовия комунистически режим, които и до днес се ширят в своите просторни вили и са противници на всякаква идея за „помирение“. Същевременно той страстно защитава имената и наследството на личности като Тодор Александров и Ванче Михайлов от словото на омразата, с което „сърбокомунистите“ десетилетия ги хулят и отричат. И директно задаваше въпрос: „Защо и до днес в македонската историография липсва броят на македонските жертви, които са убивани, затваряни или пребивавани по време на двадесет и три годишната сръбска окупация на Македония.“ И още: „Докаато македонската историография не започне да работи с документиран данни и конкретни имена... аз ще остана с личното убеждение, че дори и да се съберат всички жертви на Александров и на Михайлов, поне десет пъти ще бъдат по-малко от другите жертви и от онези кръвници, които оставиха в наследство другарят Тито с неговите сътрудници.“

Така открито, смело, с назоваване на нещата с истинските им имена можеше да говори само силен политик, силна духовно личност. Факт е, че дори и днес по този въпрос в Македония се мъчи. Според Георгиевски македонската историография и политически елит фалшифицират историята на Македония, подменят стойности и ценности, изкривяват историческата истина. Когато Любчо ми подари тази своя брошура, аз не знаех, че ще го иде ден, в който ще се сблъскам със същите въпроси, със същите теми и дори ще трябва да водя сходна полемика от страниците на македонския печат. Но бих казал,

че тя ми отвори очите за главното в македонската ситуация след разпадането на Югославия. Разбрах, че тук, докато не приключи спорът за миналото, бъдещето остава неясно. Първата ми среща с премиера на Македония Любчо Георгиевски, след връчването на акредитивните писма, потвърди това ми убеждение. И двамата се съгласихме, че двустранните инициативи в сферата на икономиката и културата са най-добрите посланици на нашите държави. И че дори и да искам, няма да мога да избягам от полемиките на исторически теми. „В Македония, това е като кръщение“ – с усмивка изрече Георгиевски и ми пожела успешна мисия.

Първата част на пожеланието – за инициативите в сферата на икономиката – представлява тема за друг разказ. Той трябва да обхване както безкрайните разговори на тема изграждане на Коридор № 8 и превърналата се в историческа железопътна линия, така и видимото – първите български инвестиции в Македония: УНИ банка, Битолската Захарна фабрика, предприятието на фирма „Велдер“ край Дојран и разбира се, създаването на първото българо-македонско бизнес сдружение „Възкресение“. В този разказ не може да бъде премълчан фактът, че и България, и Македония можеха да направят много повече и че българската страна бе тази, която трябва да бъде главен инициатор на двустранните отношения в икономическата сфера. Но както споделих, това е отделна и специална тема.

Неписаните правила

Дипломатията си има свои писани, но и неписани правила. Като политик бях се срещал с български посланици, които нищо не правеха без нареждане от министерството. Според тях за т. нар. собствени инициативи и дума не можеше да става. Всъщност тази пасивност на българската дипломатия, останала от времето на командно-административната система на управление, е печалното и в определен смисъл, непреодоляно наследство от близкото ни минало. Това че е наследство е безспорно, а фактът, че все още не е преодоляно, не говори добре за европейска България.

По щекотливите въпроси на двустранните отношения с Македония – за различното четене и възприемане на историята, културното наследство, националната идентичност, езика, българската дипломация бе избрала позицията на мълчанието. И затова истински оценявам усилията, които бе направил в това отношение друг „нестандартен“ дипломат преди мен – историкът Ангел Димитров. Но останах поразен, когато разбрах, колко малко и крайно недостатъчно днешният македонски гражданин знае за България. А това, което знаеше, бе пропито от спекулации и лъжа. Нямаше факт, събитие, личност, които да не бяха или изопачено предадени, или премълчани. Бях потресен, когато поетът Симеон Симев ми разказа историята за опита си да нарече с истинското му име Сборника с български народни песни на братя Миладинови, преименуван на „Македонски народни песни“. Още по-невероятен ми се видя факта, че в Македония никога не е бил официално показван български игрален филм с изключение на филма „Хитър Петър“, като дори и в този случай подтекстът е бил очевиден. Нещо повече. Един великолепен филм, какъвто е българо-македонската продукция „Подграбяне на вчерашния обяд“ по сценарий на големия македонски писател Миле Неделковски, също бе скрит от македонския зрител, само защото езикът, на който говорят героите във филма, не се „вързва“ с вардарския новогovor. Следваше и сблъсък с друга трагична реалност в Македония – отношението към българските военни гробища и паметници. Те бяха изравнени със земята, противно на всяка международна практика и хуманност. Тогава разбрах, че истинската българска дипломация в Македония е призвана да работи не просто и само за добрите отношения и европейската перспектива пред Македония, но и че тази перспектива и изобщо европейското бъдеще на двустранните ни отношения не може да се гради върху незнанието или изкривените, а често и напълно премълчани, истини. Лъжата и заключените истини не могат да създават европейска солидарност и да градят мостове на разбирателство. Затова и по-голямата част от моя дипломатически мандат премина в последователни стъпки за представяне на българската гледна точка за събития и личности, които интересуваха македонското общество, а така също и в инициативи за представяне на културните постижения на България. И това, заедно с подкрепата на всички инициативи в сферата на двустранните търговско-икономически

отношения, политическото и военното сътрудничество, разменените визити на различни равнища, бе онова необходимо лично отношение, което трябва да присъства винаги в дипломацията.

Случаят Цапари

През есента на 2001 г., след затихването на военния конфликт, посетих битолското село Цапари. Запознах се с кмета на общината, с председателя на църковното настоятелство. Видях поруганото българско военно гробище, запазените, но в много лошо състояние, надгробни паметници на българските офицери в двора на църквата „Свети Георги“. По време на Първата световна война в подножието на величествения връх Пелистер става едно от решителните сражения в този участък на фронта. Армията на Антантата предприема настъпление срещу българските позиции, разположени по върховете на планината. Започва жестока артилерийска канонада. Но добри родолюбци, истински български македонци, предупреждават нашето командване за готвеното настъпление. Българските войски се оттеглят в предварително подготвени укрития и артилерийският огън на противника отива нахалос. След това идва българската атака. В гробището на село Цапари са били погребани 214 български воина. А офицерите – в двора на църквата. При срещите си с Илинка Митрева – министър на външните работи, се опитвах да ѝ обясня точно този факт. Обърнах ѝ внимание, че местното население е погребало и поддържало десетилетия надгробните паметници на българските офицери, защото очевидно не ги е смятало за врагове и окупатори, както твърди официалната македонска историография. Никой народ не погребва в двора на църквата, там където се обръща с лице към Бога, своите „душмани“. Илинка Митрева е дъщеря на Димитър Митрев, един от създателите на Македонския литературен кръжок в България заедно с Никола Вапцаров, Коле Неделковски и Антон Попов. Произхожда от охридско семейство, изцяло с българско национално съзнание. През 1941 г. издава вестник „Литературен критик“. Митрева бе истински впечатлена, че като български

посланик знам дори детайли от дейността на нейния баща в България. Признах ѝ, че моя баща, сега вече покойник, е бил сред сътрудниците на „Литературен критик“. Под влияние на комунистическите идеи Димитър Митрев приема теорията за македонската нация, лансирана от Коминтерна, става неин идеолог, след 9 септември се изселва в Скопие, където прави завидна за времето си обществена и научна кариера. Като литературовед и професор в Скопския университет той налага теорията на социалистическия реализъм чрез своя фундаментален труд „Теория на литературата“. Илинка Митрева прави своята политическа кариера в Социалдемократическия съюз на Македония, ползвайки трамплина на своя баща. Като министър на външните работи проявяваше стремеж към диалог и разбирателство, но трудно прикриваше дълголетно напластяваните във фамилията предразсъдъци.

Като посланик аз знаех, че лобирането за възстановяването на българските военни гробища е трудна задача. Затова и реших да я разделя на две. От една страна, това бяха дипломатическите совалки и разговори. И не само с Митрева. Мисля, че не остана македонски министър или политик, с когото да не сме обсъждали този въпрос. Резултатът остана, както казват македонците – „на маса“. Затова и докато „официално“ разговарях, неофициално – действах.

Заедно с Никола, председател на църковното настоятелство в Цапари, и с мъчаливата благословия на кмета на общината Йордан Станиновски, постигнахме съгласие за възстановяване на паметниците на българските офицери. Необходима беше само една скромна сума, за която дори нямаше смисъл да занимавам българското министерство. Но пък направих така, че всеки един от членовете на нашата дипломатическа мисия се бръкна в собствения си джоб и даде своята лепта за благородното дело. Някои го направиха с мърморене, но техните имена съм забравил. Така без специални държавни пари, без фондации и комитети, без пропаганден шум по медиите в един чуден майски ден, в навечерието на Гергьовден, делото бе завършено – без писмени договори, без двустранни споразумения. И до днес български държавници и висши военни отдават на Гергьовден почит на първите възстановени военни български паметници в двора на църквата „Свети Георги“ в Цапари. Оказа се, че политиката на свършените факти също отваря врати. И че ис-

тинската дипломация не означава безкрайно изчакване на „решение отгоре“. След постигнатото в Цапари вече нямаше причина македонската страна да не приеме съответните стъпки за нормативно решаване на въпроса с българските военни гробища и паметници на територията на Македония. И тя го направи.

24 май – за първи път в Македония

След пристигането си в Македония с изненада установих, че нашите македонски приятели не знаят, че в България повече от 150 години съществува традиция за честване на деня на светите братя Кирил и Методий. И че от десетилетия този ден се чества и като ден на българската просвета, наука и култура. За тях това бе празник на „македонските просветители“, празник и на Скопския университет, който носи тяхното име. За нас, българите, и за македонските българи през десетилетията на исторически премеждия празникът на светите първоучители отбелязва съществуването на една друга България – държавата на духа, според думите на акад. Дмитрий Лихачов. Многократните предложения от българска страна за подписване на споразумение за откриване на културни центрове в София и Скопие оставаха без отговор. Официалната македонска позиция бе на отлагане. Тогава възприех тезата, че след като официално не може да съществува все още български културен център, то тогава самото посолство ще организира активна културна дейност, която по своя размах и характер да принуди македонската страна да приеме подписването на споразумения за откриване на културни центрове като по-добро решение от „своеволия“ избор на „българскиот амбасадор“. Затова и бързо създадох на „книга“ клуб „Приятели на България“ и заедно с двама от най-активните по това време млади дипломати Ваня Ангреева и Момчил Райчевски започнахме да инициираме различни културни прояви, действайки като истински Културно-информационен център. Изградихме библиотека, читалня, културен салон и още първата година декларирах публично по медиите, че посолството възнамерява да чества 24 май като официален български празник със съответните културни прояви. Отговорът дойде незабавно от страна на... Съюза на борците против „българския

фашистки окупатор“. „Борците“, както сами се наричат, изпратиха отворено писмо чрез най-тиражния ежедневник до министъра на външните работи Слободан Чашуле, в което можеше да се прочете следното:

Господинот Йорданов неодамна направи дека бугарската държава, преку бугарската амбасада во Скопје се подготвува да го одбележи 24 Мај, Денот на словенските просветители, браќата Кирил и Методиј, како бугарски официјален празник. Во таа смисла, амбасадорот изјавил дека ќе поднесе барање до македонската влада за дозвола на едно такво одбележување на овој празник. Очигледно е дека со вакви објаснувања односно цели, одбележувањето на овој ден (24 Мај) не може да не се сфати како директна антимакедонска демонстрација, па според тоа не смеа да се дозволи.

Господине министри, сметаме дека не треба да се дозволи ваква антимакедонска провокација и таквото барање категорички треба да се одбие. Истовремено, СБМ е слободен да му предложи на министерот за надворешни работи, преку нашите дипломатски претставништва во странство да се проверат информациите дали и во други источноевропски земји навистина има намера бугарските амбасади да го одбележат големиот ден на словенската култура на ист начин како и во нашата земја.

„Антимакедонската провокација“ всъщност само увенча завършека на първите пролетни дни на българската култура в Македония. Те започнаха с първите „Дни на българското кино“, открити от съпругите на македонския и българския президенти – Вилма Трайковска и Зорка Първанова, при съдействието на Кинотеката на Македония и Българската национална филмотека. Специални гости бяха известните български режисьори Рангел Вълчанов, Стоян Дуков и Елдора Трайкова. Показани бяха някои от култовите български филми: „Козият рог“, „Крадецът на праскови“, „Лачените обувки на незнайния воин“ и други. След това бяха организирани серия от културни манифестации, с които тържествено беше отбелязан Денят на българската култура и просвета и на славянската писменост – организиран художествен пленер в Охрид, изложба на съвременния български плакат „От А до Я“, гостуване на театрални и на фолклорни групи.

Самият 24 май бе тържествено отбелязан и в Скопие, и в Охрид, което пък даде повод на централния македонски еже-

дневник да напише, че в тия дни само „българският амбасадор шета из Македония“ и „срамът остава единствената македонска утеха“. Проблемът, според автора на материала, бе в това, че македонското държавно ръководство въпреки призивите на медиите не може да „припознае“ и този ден като „македонски национален празник“. Но това си беше македонски проблем. На 20 май 2002 г. за първи път Домът на армията в Скопие стана свидетел на едно събитие, което след това всяка година щеше да задържа общественото внимание – официално честване на празника на българската култура и просвета 24 май. Програмата беше открита от ученици от Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин Кирил Философ“ в София. Но и тук не мина без изненади. Сценарият предвиждаше, след моето слово за традицията и значението на празника в България, да бъдат връчени отличията, с които по моя инициатива бяха отличени от Министерството на културата 16 изтъкнати македонски дейци на културата, творци и интелектуалци. Между тях бяха Любиша Георгиевски и Димитър Димитров – по това време посланици на Македония съответно в София и Москва, Влашко Стефановски – виден музикален изпълнител и композитор, г-р Зоран Тодоровски – директор на Държавния архив на Македония, Кармен Костова – директор на Македонска филхармония, Любиша Никодиновски – Биш – ръководител на театрален фестивал „Млад отворен театър, Люпчо Маленков – директор на Културно-информационния център в гр. Скопие, Паскал Гилевски – директор на Народна и университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, изтъкнати журналисти и публицисти, сред които Симеон Симев, Младен Сърбиновски, Никола Ангелоски, режисьори и сценаристи като Миле Неделковски и Благой Стефановски – директор на Битолския народен театър, а по-късно и министър на културата, журналистите публицисти Панде Евтимов и Александър Бонев. С награда беше удостоен посмъртно и македонският журналист Владо Мокров. За съжаление дълголетната антибългарска пропаганда бе направила своето и в навечерието на тържеството подложени на медиен, а вероятно и „грух“ натиск, повечето от отличените информираха, че няма да могат да присъстват лично. А останалите, които гоидоха на тържеството, помолеха, ако може, да не излизат на сцената. Това пък ми даде повод подробно да запозная препънената зала с

техния реален принос за развитието на българо-македонските отношения в сферата на културата. Така имената и връзките им с България бяха силно озвучени. Тази гласност не остана без последствия. През следващите дни периодично в печата излизаха материали за „македонските предавници“. Затова пък изпълнената зала и голяма част от дипломатическия корпус останаха очаровани от изпълнението на спектакъла „Фолклорна магия“ на режисьора проф. Боню Лунгов.

Първите „Есенни дни на българската култура в Р. Македония“ бяха проведени в периода 28 октомври – 13 ноември 2002 г. в Културния салон на посолството бяха организирани серия от творчески портрети на известни български културни дейци от областта на киното, литературата, поезията и изобразителното изкуство. Специална вечер бе посветена на Руси Чанев, като за първи път показахме филма „Мера според Мера“, табу в Македония. На 5 ноември беше направен творчески портрет на българската писателка Яна Язова и на нейния роман „Александър Македонски“. На 12 и 13 ноември гостува и известния български режисьор Иван Ничев с филмите „Бай Ганьо пътува по Европа“ и „След края на света“. През следващите години бяха представени в рамките на традиционните вече есенни и пролетни дни на културата и култови български филми, като „Хан Аспарух“, „Покръстването“, „Дело № 5“, „Иван и Александра“, „Авантаж“, „Оркестър без име“ и други. Гостуваха известни български поети, писатели, учени – Георги Константинов, Въльо Раковски, Алек Попов, Божидар Димитров, Стоян Райчевски, Евгени Кузманов и други. Организирах се изложби и дори посолството осигури спонсорирането за участието на българската рокгрупа „Уи-кеда“ в международния фестивал „Музика без граници“, който се проведе в Скопие в края на месец август 2002 г. Паметни са спектаклите на ансамбъл „Българе“, на фолклорния ансамбъл на Николлина Чакърдъкова, гостуването на Народния театър с постановката „Хъшове“, участието на ансамбъла на Нешка Робева на фестивала „Охридско лято“, програмите „За първи път в Македония“, в които бяха показани филми като „Островът на цар Самуил“ на Горан Благоев или изпълнение на рапсодия „Вардар“ на Панчо Владигеров в изпълнение на Владимир Владигеров и Джени Петрова при официалното откриване на българския културно-информационен център и много други.

„Дните на българската култура“ станаха част от културния афиш на Скопие и постоянна тема на разговор и в дипломатическите, и в политическите среди. Да се отлага повече официалното регламентиране на нашите отношения в сферата на културното сътрудничество ставаше безпредметно. В края на 2004 г. бе подписана Спогодба за откриване на културни центрове на двете държави и българският президент Георги Първанов имаше честта в навечерието на 3 март 2005 г. да открие българския културен център, който в началото се помещаваше в същия Културен салон, в който няколко години поред протичаше „нерегламентираната“ и без официален статут културна дейност на българското посолство. Единственото, което днес мога да призная, е, че за тази културна дейност не съм искал разрешение от българското външно министерство. И вероятно затова вестник „Труд“, който много уважава „професионалните“ дипломати, иронично писа: „Йорданов превърна българското посолство в кино“. Съюзът на борците на Македония поне бе по-директен. Но и „Труд“ и „Съюзът“ са явно на един акъл.

Преодоляване на мълчанието

Разбирах моята мисия в Македония и като активно при съдействие в средствата за информация. А това в началото никак не бе лесно, защото традиционната и наследена неприязън и езикът на омразата бяха свършили своето. Изискваше се не само желание и дипломатичност, но и качества, които участието в политиката по-добре формира, отколкото „професионалната дипломация“. В резултат точно на такива усилия успях да организирам заснемането на двусериен документален филм за българското Черноморие от екипа на популярния телевизионен водещ на предаването „Гласът на народа“ Слободан Томич. Придружавах го лично и станах и свидетел, и дори участник в тази първа среща на македонския зрител с променена България. За първи път във филма македонците видяха на живо Варна, Златни пясъци, Албена, Созопол и Несебър, Слънчев бряг, Приморско. И надникнаха дори и в резиденцията на посланика. Това бе истински културен шок, защото, макар и хиляди македонци да посещаваха и да посеща-

ват България, в македонските средства за информация към онзи момент липсваше позитивната информация за промените в нашата страна, липсваше и „жива картина“. Дори когато първа програма на македонската телевизия излъчваше новини от София, тя даваше като картина запис отпреди 1989 г. Днешният македонец продължава да се бои да говори за своите роднини – братя и сестри, братовчеди, чичовци и вуйчовци – в България, да прикрива родовете си връзки. И това е обяснимо.

Според директора на държавния архив на Македония д-р Зоран Тодоровски – един достоен и принципен изследовател и учен, в комунистическото минало на Македония декларирането на „българска идентичност“ се е разглеждало като престъпление и се наказвало с цялата строгост на закона. Това обяснява и факта, че трудно може да се установи броят на македонските граждани, които декларират или са готови да декларират своята българска идентичност. Силната нетърпимост към всичко българско, към всяка проява – обществена, културна, спортна, свързана с България и особено към изява на българско самосъзнание, това е нещо, което прави изключително тягостно впечатление. За общото в нашата история, което ни свързва, както и информацията за различни сфери от съвременния живот на България, се говори под сурдинка, тихо, на „маса“, на „четири очи“. В медиите се проявява силна нетърпимост към всичко българско и се полагат значителни усилия за недопускане на каквито и да било прояви на българско самосъзнание или на евентуални дискусии по този въпрос в общественото пространство. Това означаваше за мен, че Македония преживява тежка криза на идентичността – съмнения, търсене на нови доказателства (включително и куриозни, като тези, открити в далечните пакистански планини, където уморени от битки, са почивали воините на Александър Македонски!) и активен самоубеждаване в съществуването на македонски език, история, националност, национални малцинства и др. Опитвахме са като мисия да развием българската политика на запазване на суверенитета, териториалния интегритет и унитарния характер на Република Македония, като полагаме усилия Македония да се включи активно, на практика, а не само на думи, в евроатлантическите процеси, да започне да приема европейските ценности и стандарти. Споделях становището, че България не би трябвало да се стреми към разраничаване,

поощряване или групиране на онези македонски граждани, които имат българско самосъзнание, а на базата на европейските ценности да акцентира върху създаването на благоприятна обстановка в страната за свободно самоопределяне на всички граждани. Но същевременно настоявах в своите доклади до министертството, че ние трябва да подпомогнем онези македонски граждани с българско самосъзнание, които биха способствали за разкриване на истината за политическите процеси в Република Македония след Втората световна война. Особено важен акцент поставях върху културното и научното сътрудничество, стремежи се и към доизграждане на договорно-правната база и към реални прояви в тези сфери, които непрестанно да провокират към друг прочит на миналото, към размисъл, македонското общество. Особено важна роля в този процес трябваше да се отдели на работата с медиите – както в България, така и в Македония. Българската преса не печели приятели от псевдопатриотарски исторически излияния на тема „миналото“ на Македония. По-действено и важно като влияние би било позитивното представяне на целите и съдържанието на интеграционните процеси и приемането на европейските ценности, разкриването на реалните достижения на българската култура, като внимателно и ненапратливо се прокарват идеите за общо историческо и културно минало, общи корени, принадлежност към общо духовно пространство, общо европейско бъдеще и други.

Анализът, който правех на поведението на македонските политически партии и обществените настроения в Р. Македония през последните десет години, показваше, че в страната продължава последователното отстояване и утвърждаване на тезите на македонизма за исторически създадена македонска нация, народ, език, малцинства в съседните страни. Това бе своеобразна вълна, която имаше своите върхове и падини в зависимост от конкретното вътрешнополитическо развитие на страната. Но факт е, че България и всичко българско продължаваха да се схващат като основна опасност за съществуването на „македонската идентичност“. Отстояването на македонистичните догми естествено изключваше съществуването на хора с българско самосъзнание на територията на географската област Македония. За съжаление констатирах, че при македонската демокрация няма съществена промяна по

отношение зачитането на правата и свободите на хората с българско самосъзнание, по отношение създаването на техни организации, културни сдружения или политически партии. Едно десетилетие очевидно е значително малко време за утвърждаването на една нова държава, чието население няма съзнание за исторически създадена нация, за общност и принадлежност към една държавотворна идея.

От друга страна, проблемите на хората с българско самосъзнание в Р. Македония не могат да се разглеждат отделно от претенциите за наличие на македонско малцинство в България. Това са двете страни на една и съща политика, която цели да скрие историческата истина за произхода и самосъзнанието на автохтонното население на територията на днешна Р. Македония. Използва се поставянето на въпроса за правата на т. нар. македонско малцинство в България на дневен ред в двустранните отношения, както и в по-широк контекст – пред съответните международни правови организации и структури, с което се търси неговото интернационализиране.

Проблемите с албанската общност допълнително усилваха националистическите настроения и югоносталгията.

Същността на македонизма е в постоянното подчертаване на разликите между българи и македонци – навсякъде и във всичко. Това е настъпателна, понякога смешна, но в дълбоката си същност добре премислена в своята враждебност политика. Затова и неведнъж в разговори с хора с българско самосъзнание се налагаше да отговарям на въпроса защо „България не подпомогне създаването на партия на българите в Македония“. В самото поставяне на въпроса чувах стари гласове.

Но всички тези „открити“ въпроси ме накараха в последната година на моя мандат да взема публично отношение по редица от тях в македонските средства за информация. Направих го в поредица от интервюта и в две статии. Първата – „Истината за една трагедия“ – представи българската позиция по въпроса за спасяването на българските евреи в светлината на трагедията, сполетяла тези от тях живеещи в администрираната от България „Вардарска Македония“ по време на Втората световна война. Втората – „Размисли пред Коледа“, насочи вниманието към поредица от културни и исторически въпроси, свързани с общото в нашата история. След тези публикации, при това на страниците на многотиражните

„Утрински вестник“ и „Дневник“, много млади хора се обадиха в българското посолство, за да кажат, че те не са знаели, че само българите нямат свое военно гробище в Р. Македония, че паметници и гробове на български воини, загинали по време на Първата световна война, са били варварски унищожени, че македонци, родом от Охрид, Ресен, Битоля, са заемали високи позиции в българския обществен, политически, духовен живот и не само не са били „репресирани“, а точно обратното – били са строители на българската държава. Сподеяхся също, че за първи път чуват, че Българската армия през есента на 1944 г. е участвала в освобождаването на Р. Македония, нещо, което официалната пропаганда активно премълчаваше десетилетия. Любопитното е, че като „предател“ за разкриването на тази истина за новата македонска история използвах не някого друго, а почитаният и до днес в Македония югославски вожд Йосип Броз – Тито, който в далечната 1946 година има „неблагодарумието“ да каже, че благодарение на „българската армия е освободена Македония“. И след двете статии последва канонада от отговори на „тежката артилерия“ на македонската пропаганда. Думата, в невъзможната вече да се спре дискусия, по тези щекотливи въпроси на историята взеха академици, професори, историци и публицисти, директори на държавни институти и дори комендантът на Трета македонска ударна бригада Йордан Цеков – Дане. Но всички техни текстове само допълваха историческата истина и рушаха дълголетната цензура. Десетилетия скривани истини излитаха в публичното пространство и променяха това, което най-трудно се променя – съзнанието. И затова днес аз съм благодарен както на онези смелчаци, които излязоха в моя подкрепа, така и на моите отрицатели. Всички ние заедно преодоляхме най-страшното, което препречва бъдещето на нашите отношения – мълчанието за това, което ни свързва в историята и в настоящето.

In Memoriam

Споменът за моята мисия в Македония не би бил истински без дълбокото чувство на благодарност за възможността да познавам личности като покойните вече Борис Трайковски и Александър Лепавцов.

Случи се така, че часове преди гибелта на президента на Македония той разговаря с мене по телефона и този разговор завинаги остава в паметта ми.

Беше в ранния следобед на 25 февруари 2004 г. Той имаше този навик – да звънне директно, да говори открито, да сподели проблем, да зададе въпрос. Получих покана да го посетя в дома му в Струмица. И побърза да сподели тревогата си, че някои негови съпартийци водят срещу него една нечестна кампания, която цели да го отстрани предварително от надпреварата за нов президентски мандат. Бившият премиер Георгиевски вече бе изрекъл публично тежки обвинения срещу него заради ролята му по подписване на Охридското споразумение, а младият лидер Никола Груевски, днес премиер на Македония, също се бе дистанцирал и дори лично му бе заявил предишния ден, че партията няма да подкрепи кандидатурата му за нов мандат. Усетих в гласа му болка и разочарование. Сподели, че трябва днес да лети за Мостар, но е много възможно да отложи полета за следващия ден, защото след тежките политически разговори, които е имал със „своите“ няма настроение за чуждестранна визита. Опитвах се да го успокоя, като му казах, че от моя политически опит това са за съжаление нормални балкански политически нрави, защото ние оценяваме истински големите политически личности и техните дела едва след смъртта им. Какво кобно предсказание! И как съм могъл да го кажа? Следващата утрин за Борис бе последна.

Борис Трайковски бе силна политическа личност, която успешно се противопоставяше на крайностите в македонския политически живот. Той бе един от архитектите и основен гарант за изработването и реализацията на Охридския договор, който спаси страната от гражданска война. И отвори широко вратите пред Македония за членство в НАТО и Европейския съюз. Беше убеден демократ и защитник на евроатлантическите ценности. Политик и държавник с визия за бъдещето не само на Р. Македония, но и на целия регион на Югоизточна Европа, на страните от Западните Балкани. И което е особено важно – той бе истински искрен приятел на България, който работеше за успешното развитие на българо-македонските отношения. Трайковски поддържаше тесни връзки както с президента Петър Стоянов, така и с прези-

дента Георги Първанов. Именно по покана на Трайковски, две години по-рано и пак в същите дни – 26 – 27 февруари 2002 г. българският президент Георги Първанов направи официална визита в Р. Македония и стана първия български президент, който произнесе реч в македонския парламент в присъствието и на дипломатическия корпус. Спомням си как този факт така притесни председателя на парламента, виделия иначе много в своята политическа кариера либерал Стоян Ангов, че той, давайки думата за слово на президента Първанов, допусна неволна грешка, като уверено произнесе: „А сега, позволете ми да дам думата за обръщение, на президента на Република Македония Георги Първанов.“ В залата настъпи суматоха. Интересно беше и това, че предварително на всички македонски депутати им бяха раздали слушалки и подготвен симултантен превод на речта на Първанов. Моите колеги от дипломатическия корпус поставиха слушалките на ушите, но очите им видяха как никои от македонските депутати не постави своите слушалки. По-голямо доказателство от това, че разбират като роден „чуждия“ според официалната пропаганда български език не можеше да се намери.

Трайковски лично се интересуваше от всяка двустранна визита, очакваше и настояваше за активно развитие на отношенията с България. Срещаше се с много хора от България – политици, бизнесмени, журналисти, културни и научни дейци. Познаваше отлично „общото“ в общата ни история. Сърцата му Вилма бе винаги до него и също така изпитваше най-добри чувства към България. Борис Трайковски бе първият македонски държавник, който поднесе съболезнования и се подписа в траурната книга на българското посолство по повод смъртта на българските воители в Кербала.

Трайковски виждаше бъдещето на Република Македония като тясно свързано с европейска България. Не приемаше проюгославските теории за „равна дистанция“ от съседите. Реформаторските му идеи преследваха една цел – по-бърза интеграция на Македония в Европейския съюз. И добре разбираше, че това може да стане, когато се изграждат най-напред мостове към онези държави от региона, които вече са стъпили на верния път.

В деня на неговото погребение видях хора, които плачеха по улиците на Скопие. До вчерашно коментирали негативно едно

или друго негово действие, те сякаш едва сега осъзнаваха, че политиката е също саможертва в името на добри идеи.

През 2008 година се помина Александър Лепавцов, с когото се запознах през есента на 2001 г. И още тогава разбрах, че пред мен стои силна интелектуална личност, изключителен учен и публицист с много точна и перспективна визия за Македония. След първата ни среща той вече не пропускаше нито едно културно събитие, организирано от българското посолство в Скопие. Самото му държане, начинът, по който говореше, внушаваха респект и даваха сила и кураж на всички, които открито подчертаваха своя български корен в Македония.

Като министър в първото експертно правителство на Македония, след обявяването на независимостта, Лепавцов ясно бе ориентирал своята политика към активно сътрудничество с България. Не само пред мен, но и публично, в дискусии, в статии, интервюта, той заемаше винаги позицията, че най-близки отношения новата македонска държава трябва да поддържа с България и не се уморяваше да обяснява защо. Спомням си, че в едно интервю той заяви следното (цитирам по памет): „Ако искаме да направим своя държава, ние трябва да се опрем на своите български корени, на българската култура, на българската история. Най-добре ще бъде, ако Македония изцяло се опре на дипломатията и на икономическата мощ на България.“

Тази позиция той изразяваше многократно и категорично отхвърляше коминтерновската доктрина на македонизма. Открито въставаше срещу унищожаването или поругаването на исторически български паметници в Македония. И директно казваше в очите на своите опоненти: „Във всички музеи в света има толкова много доказателства, че въобще не е възможно да се премахнат българските корени в Македония.“

Спомням си с какъв възторг изгледа филма „Мера според мера“, който успяхме да покажем в Културния салон на посолството. После ми каза: „Ние не можем да направим такъв филм, защото сръбската окупация ни е отнела собствената ни история.“ И още един спомен. Бях сред поканените на сватбата на неговия син Андрей. Имаше оркестър, мисля, пристигнал специално от Битоля. И дочух как Лепавцов като истински баща отсече: „На сватбата на сина ми искам само истинска македонска музика.“ И преряза като с нож възможността да

слушаме блудкав в югостил попфолк. И се разляха истинските македонски песни, които всеки българин веднага можеше да ги запее. И ги запяхме.

Александър Лепавцов е автор на много книги, научни статии, но за мен си остава като храбър публицист и предувсичко изключителен човек. И убеден демократ. Защото само човек с дълбока демократична култура можеше без притеснения да изрича неудобни истини. Затова и му дължа тези думи на посмъртна признателност и благодарност.

Сега, когато прелиствам записките, които съм си водил по време на дипломатическия ми мандат в Скопие, с изненада открия и няколко четиристишия, които бях забравил. Те всъщност издават и малката тайна, че понякога дори и посланиците пишат стихове. Едно от тях се изкушавам да цитирам като завършек на тези мои спомени за мисията ми в Македония:

Македония

*Море от планини,
нацърбено от стари спомени.
И хора – страстни и добри,
на път към себе си и Бога.*



Николай Шопов

Николай Шопов е завършил специалност „история“ в Софийския университет „Свети Кирилент Охридски“. Работил е в сферата на управлението на културата и образованието, както и в органите на местна власт и управление. Занимавал се е с политическа дейност на национално равнище. Преподавал е културология. Има много изследвания и публикации в областта на политиката, история на културата, управление на духовната сфера. Има публикации, свързани със съвременното

българско изкуство и култура. Председател на фондация „Републикански институт“. Автор е на поетичните книги „Оптимистична обреченост“, „Ехо от тишина“, „Живи звезди“ и други. Участва в множество антологии на българската поезия. Негови стихове са преведени в Македония, Албания, Русия, Молдова, Турция. Преводач на съвременната македонска литература. Член на Съюза на българските писатели. Носител на Националната награда за поезия на името на Слав Караславов за 2009 г.

ЛИТЕРАТУРАТА КАТО ПОСЛАНИК НА ДОБРА ВОЛЯ

Случайността изигра голяма роля за моето по-дълбоко запознаване с македонската литература и културен живот. Имах бегли впечатления от литературните процеси в страната, бях гледал няколко македонски филма и изложби на македонски художници. Един ден телефонът иззвъня и Николай Петев, председател на СБП, ми каза, че с македонски колеги отиваме в Албания за осъществяване на връзки между двата съюза. Посещението завършваше, когато на раздяла в Скопие подарих една моя стихосбирка на Бранко Цветковски. След два-три дни той се обади и ме изненада с предложението си да издаде книгата като преди това публикува девет стихотворения в тяхно литературно списание. Последва предложение за един превод на предговор на книга на Линда Ахмети. И се продължи с книгите на Ким Мехмети, Филип Петровски,

Али Алиу, Христо Кръстевски, Митко Маджунков и други. Запознах се с творчеството, а и лично с много други автори, като Санде Стойчевски, Весна Ацевска, Михаил Ренджов, Гордана Бошнаковска, Паскал Гилевски, Гане Тодоровски, Луан Старова и много други.

Имах и две вълнуващи премиери в Охрид и Струга на мои стихосбирки. Сега, след три-четири години, си давам сметка колко негативни наслоения и предразсъдъци е имало в нашите взаимоотношения. В Охрид представянето беше в градската библиотека „Гр. Пърличев“. Пътувайки за Охрид, си мислих как ще ме посрещне публиката, каква ще бъде реакцията ѝ, ще има ли посещение и трябва да си призная с неудобство – очаквах и провокации. Сега се удивлявам на тези мои размишления. Давам си сметка колко не се познаваме. Уж сме най-близки, а сме най-отдалечени едни от други. В Охрид всичко беше прекрасно – препълнен салон, топло отношение, интерес. Така беше на следващата година и в Струга, където представянето беше на открито, пред къщата на братя Миладинови.

Колкото повече се развиваха контактите, увеличаваха се срещите, толкова повече се затопляха отношенията ни, опознавахме се, разбирахме, че имаме едни и същи проблеми, че ни вълнуват едни и същи теми.

Държавниците трябва да развиват междудържавните отношения, а хората на изкуството могат да стопят ледовете в душите на хората с произведенията си. Ясно почувствах това при участието ми в честването на 100-годишнината на Кочо Рацин в град Велес. Вече свикнал с по-топло отношение от предишните ми посещения в Македония, бях много изненадан от студенината в началото. Но само за 24 часа нещата коренно се промениха. Изложбите, концертите, литературното четене на открито, контактите в свободното време бяха достатъчни да се забравят предразсъдъците, наслоенията от миналото.

В тези няколко години отношенията между двете литератури се развиваха толкова бързо, че през 2009 година се стигна до издаването на стихосбирката ми „Живи звезди“ на български език. Това е първата книга на български език, издадена в Скопие след 1944 година. Това е само илюстрация за успешното развитие на българо-македонските литературни връзки.

Но най-големият успех безспорно е предстоящото връчване на Голямата награда и Златния венец на Стружките литературни вечери на поета Любомир Левчев. За първи път в 49-годишната история на вечерите Голямата награда се присъжда на български поет. Три години бяха необходими да се стигне до това решение. Свидетел съм как се развиваше този процес през годините. Как за първи път се появи идеята за това в една топла лятна вечер през август в ресторанта „Билиани извори“. Инициаторите, сред които бившият министър-председател Никола Ключев, трябваше да преодоляват предубеждения, многогодишни наслоения. Имаше много съмнения в успеха на това начинание. Всички бяха единодушни, че Любомир Левчев трябва да получи наградата, оценяваха високо творчеството му, приноса му в европейската литература и поезия. Но как да се преодолеят предразсъдъците, противодействието на противниците на подобряването на отношенията между двата народа. В продължение на три години това стана с усилията на няколко души. И сега, през август, българската поезия в лицето на Любомир Левчев ще получи признание и ще направи исторически пробив в културните връзки между двете държави. Присъствал съм четири пъти на „Стружките вечери на поезията“ и знам колко голямо внимание им се отделя в медиите, какъв резонанс имат. Всичко това ще открие нови възможности не само в развитието на културните връзки, но и ще окаже влияние на отношенията между България и Македония.

Не мога да не отбележа големия принос, който има Македонският културен център в София за развитието на отношенията, опознаването и обогатяването на литературите и културата на двете страни и лично на директора на центъра Доста Димовска. Многобройни са организирани от МКЦ литературни четения и представяния на македонски автори, изложби, концерти и др. Особено интересни са съвместните издания, които се представят в центъра от българските и македонските историци. Независимо от някои противоречия все по-често обективната историческа истина взема връх.

Наистина много се направи в последните години за развитието на културните връзки между двете страни. Само за три-четири години атмосферата коренно се промени. Много хора заслужават благодарност за това. Тук трябва да отбе-

лежим последователната, упорита, целенасочена работа на Бранко Цветкоски. Той и издателство „Макавей“ са основни организатори съвместно със СБП и МКЦ на литературните семинари за развитието на литературата в двете страни. Свидетели сме на разгорещени спорове, интересни мнения и мисли, но се стига до единодушното мнение, че Балканите са едно цяло и само обединени можем да се приобщим към Европа и запазим своята културна идентичност.